

Styrelsen för
PSYKOLOGISKT FÖRSVAR

aasta

hiline

NÄR NYHETEN NÅDDE ESTLAND

*Andrus Saar
Göran Stütz
Eino Tubin*

RAPPORT 168-7

leie mõtted on
stroofi sattunud

Nii alustas «Postimees» ajalehte a
si, kui kõikide Läänemere kaldal - ja r
elavate inimeste meeltes oli šokk reisipa
Estonia hukkumisest ning küsimus: miks
Ja jätkas: kell 1.24 kolmapäeva (28
Eestis, Soomes, Rootsis ja teisteski riik
Seiskusid nende kellad, kes olid sel ööl Est
kus Tallinnast, kuid Stockholmist. Laev
Teade Estonia katastroofi ei jõudnud...
ommikul kõiki, kes sellest kuulsid. See päev
järgnevadki - olid täis inimlikku tragöödiat
d olid täis ka inimlikku abi, inimlikku
apiudmatust ja hoolisust.
Teated sellest, kuidas...
ed laevad...

ALTER CASE
E 43 -072

NÄR NYHETEN NÅDDE ESTLAND

*Andrus Saar
Göran Stütz
Eino Tubin*

*Stockholm
1996*

Utgiven av
Styrelsen för psykologiskt försvar
ISSN 1401-2537
Omslag: Postimees 28, september 1995
Stockholm 1996

INNEHÅLL

FÖRORD	5
INLEDNING	7
VAD HÄNDE BLAND MYNDIGHETER OCH MEDIER?	9
Andrus Saar	
Mayday	9
Katastrofbudet når Estland	10
Myndigheternas aktiviteter under olycksdagen	11
Krismottagningar	14
Bristande information vållar förvirring	15
Den internationella haverikommissionen	17
Hur informationen om katastrofen når medierna	17
TV får inget officiellt meddelande	18
Tidningarna var sena	19
Biståndsmedel	20
Behovet av kriscentra	20
Erfarenheter	22
ALLMÄNHETEN OCH MEDIERAPPORTERINGEN	26
Andrus Saar & Göran Stütz	
Vilka drabbades	27
Det första dygnet	27
De följande två dagarna	32
Kvaliteten i nyhetsförmedlingen	37
Korrektheten i nyhetsrapporteringen	39
Vad orsakade katastrofen	42
Synen på säkerhet	44
Jämförelser mellan Estland och Sverige	45
SUMMARY IN ENGLISH	48
REFERENSER	51
BILAGA 1	52
BILAGA 2	54
BILAGA 3	55

EN SVENSK KOMMENTAR	72
Eino Tubin	
Gigantisk samhällsomvandling	72
Förändrade massmediastrukturer	73
Hög pressetik	74
Vem upprättar ett kriscentrum	75
Regeringskommissionen	75
Fungerade presstjänsten?	76
Kulturskillnader	77
Vem orsakade olyckan?	78
Olika riskbedömning	78
Vem läser varningar?	79
Vad kan vi göra?	80
SPFs SENASTE RAPPORTER	82

FÖRORD

I ett demokratiskt samhälle har medborgarna rätt till information. Denna rätt är en viktig förutsättning för ett aktivt medborgerligt deltagande i den demokratiska debatten och processen och ställer särskilda krav på dem, som har viktiga informationer att lämna ifrån sig. Kravet på snabb, saklig och trovärdig information är inte minst påtagligt, när ett samhälle utsätts för allvarliga störningar (olyckor, katastrofer, kriser och krig), då medborgarnas förväntningar på det egna samhällets förmåga att möta eller hantera ett hot - inte minst informationsmässigt - endera kan infrias eller kullkastas. Bristfällig information kan dessutom leda till t ex ryktesspridning och panikreaktioner.

Mot denna bakgrund är det ingen tillfällighet, att Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) ägnar ett betydande forskningsintresse åt hur samhällskommunikation/-information och samspelet mellan dess huvudaktörer fungerar inte minst i störningssituationer. Hur betar sig m a o sändaren (myndigheter etc), förmedlaren (oftast press, radio och TV) och mottagaren/medborgaren i sådana situationer? För att demokratin skall fungera, krävs att medborgaren har förtroende dels för informationskällorna, dels för de medier som förmedlar informationen.

I samband med Tjernobylyolyckan och det radioaktiva nedfallet över Sverige 1986, ställdes de svenska myndigheterna och medierna inför en svårbemästrad informationsuppgift. Händelsen var oförutsedd i den svenska planläggningen vid denna tid, samtidigt som informationsbehovet närmast var omätligt bland allmänheten. SPF publicerade i april 1987 tio studier som ur olika aspekter belyste de problem, som det svenska "informationssystemet" ställdes inför som en följd av denna händelse och har under de senaste tio åren presenterat en rad andra studier kring olika samhällsstörningar.

Natten mellan den 27 och 28 september 1994 förliste den estnisk/svenskägda färjan Estonia i Östersjön utanför finska Utö med mer än 850 dödsoffer som följd. Katastrofen väckte sorg och förstämning såväl i Estland och Sverige som i Finland och ländernas förmåga att hantera den uppkomna situationen ställdes inför svåra prov. Katastrofen fick av självklara skäl en betydande massmedial uppmärksamhet.

SPF fann det tidigt angeläget att från krishanterings- och kriskommunikationssynpunkt studera hur Estoniakatastrofen hanterades av myndigheter/aktörer och medier i Estland, Finland och Sverige samt hur medborgarna i främst Estland och Sverige underrättades om och reagerade inför det inträffade. Vidare var det angeläget, att försöka belysa hur samspelet mellan de tre länderna fungerade och att notera eventuella kulturella skillnader i hanteringen av denna internationella katastrof.

Det nationella och mångvetenskapliga forskningsprojektet kring dessa frågor, som SPF satte igång i samarbete med Överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB), Statens räddningsverk (SRV) och Statens kärnkraftinspektion

(SKI) är nu slutfört. Uppemot tjugo forskare från Sverige, Estland och Finland har varit engagerade i forskningsarbetet, vilket nu presenteras i form av sju fristående men integrerade forskningsrapporter. Estnisk forskarmedverkan i projektet har möjliggjorts genom att suveränitetsstödsmedel från Utrikesdepartementet har tillställts SPF.

I oktober 1994 genomfördes parallella intervjuer med ett tusental respondenter i Estland och i Sverige, där de intervjuade bl a fick uppge hur och när de nåddes av beskedet om Estonias förlisning, hur de uppfattade medierapporteringen och om de hade anhöriga, vänner eller bekanta ombord på Estonia.

I föreliggande studie presenteras resultaten av den analys som genomförts beträffande det estniska intervjumaterialet. Den estniska intervjuundersökningen genomfördes av fil dr Andrus Saar, opinionsinstitutet Saar Poll AS i Tallinn, Estland, och i bearbetning, analys och diskussion av detta material har - förutom Saar - också SPFs förste forskare, fil dr Göran Stütz och tidigare informationschef Eino Tubin medverkat. Det är alltså dessa tre som svarar för denna rapport i Estoniaprojektet.

De övriga sex studierna inom Estoniaprojektets ram är följande:
Larsåke Larsson och Stig Arne Nohrstedt: *"Det ser verkligen illa ut..." Kommunikationsproblem i samband med Estoniakatastrofen 28 september 1994*; Pentti Raittila: *Mediernas Estonia - Myndigheter och massmedier som informatörer i Finland*; Stig Hadenius, Lowe Hedman och Kjell Nowak: *Estonia i Nyheterna - Tre studier av rapporteringen i press, radio och TV*; Gert Z Nordström: *Bilder av en katastrof*; Marju Lauristin och Peeter Vihalemm: *"Estonia" - The Disaster in Estonian Media* samt, Peter Hillve och Lennart Weibull: *Estoniakatastrofen, massmedierna och allmänheten - Resultat från en intervjuundersökning av den svenska allmänheten*.

Slutligen vill undertecknad, som ansvarig för projektet, rikta ett tack till min kollega på SPF, förste forskare Göran Stütz samt till mina medarbetare informationschef Eva Jansson-Regnér och informationssekreterare Ulrika Lyth, som svarat för redigering och layout av projektets rapporter.

Roland Nordlund
forskningschef, SPF

INLEDNING

M/S Estonia sjönk under natten till den 28 september 1994. Redan samma dag tog SPF kontakt med fil dr Andrus Saar, chef för opinionsinstitutet Saar Poll AS i Tallinn.

Saar började dels förbereda den estniska delen av den intervjuundersökning, som skulle utföras parallellt i Sverige och Estland, dels fortsatte han det arbete som han på eget initiativ inlett - att samla allt relevant material, d v s tidningsartiklar, ljud- och videoupptagningar m m, som handlade om hur myndigheter och massmedier i Estland reagerade på katastrofbudet. Syftet med denna insamling var att få fram ett material, som skulle göra det möjligt att jämföra vad som hände när nyheten nådde de tre länder - Finland, Sverige och Estland - som direkt berördes av katastrofen.

SPF etablerade ett samarbete med Andrus Saar redan i början på 1991, då Saar kartlade hur ryktesspridningen gick till i samband med ett satiriskt program i estnisk TV, som togs på allvar av många tittare (1). Saar studerade vidare de massmediala aspekterna på händelserna i Tallinn i samband med Moskvakuppen i augusti 1991 (2).

Intervjuundersökningen genomfördes av Saar Poll mellan den 18 och 26 oktober, alltså under fjärde veckan efter katastrofen. Genom slumpvis urval utfrågades 1072 personer från 15 år och uppåt. Urvalet är befolkningsmässigt och geografiskt representativt för Estlands befolkning i sin helhet och intervjuerna utfördes såväl bland ester som bland den stora minoritetsbefolkningen i Estland (ryssar, ukrainare, vitryssar m m). Intervjuerna genomfördes som besöksintervjuer.

Saars preliminära rapport fanns tillgänglig sommaren 1995. Saars data har använts inom ramen för SPFs Estonia-projekt dels av Marju Lauristin och Peeter Vihalemm vid Tartu Universitet som utgångspunkt för fördjupade studier, dels av Peter Hillve och Lennart Weibull vid Lunds respektive Göteborgs universitet för jämförelser med motsvarande svenska intervjuundersökning. Ett avsnitt av Saars studie ingår i Lauristins och Vihalemmss engelskspråkiga rapport. Saar har kompletterat sitt material med ytterligare detaljer samt en sammanfattning av erfarenheterna.

Här redovisas materialet i tre delar på följande sätt:

Andrus Saar presenterar först ett kronologiskt händelseförlopp, som inleds kl 0120 den 28 september (estnisk tid) med m/s Estonias Mayday-signal och slutar med en redogörelse för de sociala åtgärder som sattes in för att hjälpa de efterlevande under de närmaste dagarna efter olyckan. Ett genomgående tema är den bland politiker och i estniska massmedier debatterade frågan om behovet av ett permanent kriscentrum som skulle kunna träda i aktion vid katastrofliknande händelser av detta slag. Avslutningsvis kommenterar Saar det material han samlat in och försöker dra erfarenheter av händelseförloppet.

I den andra delen återfinns Saars utvärdering av hans estniska intervjuundersökning. Den har bearbetats och kompletterats av Göran Stütz, förste forskare vid SPF.

I en tredje och avslutande kommentar försöker Eino Tubin, tidigare informationschef vid SPF, bedöma likheter och olikheter mellan samhällena i Estland och Sverige så som de speglas i Saars material. Utgångspunkten är därvid det klassiska triangeldramat (3) mellan myndigheter, medborgare och medier under en kris, där kommunikationerna bör vara dubbelriktade för att en trovärdighet mellan aktörerna ska uppstå. Finns denna i dagens Estland? Om inte, varför?

Intervjuarens presentation, de fullständiga frågorna samt ett tabellmaterial återges i bilagan. Skriften avslutas med en sammanfattning på engelska.

Noter

1: Saar, Andrus, Stütz, Göran & Tubin, Eino: Ett ryktes anatomi, SPF Meddelande nr 132, augusti 1991.

2: Saar, Andrus, Stütz, Göran & Tubin, Eino: När alla lyssnade på radio. Moskvakuppen från Estlands horisont, SPF Meddelande nr 133, mars 1992

3: Se Roland Nordlund: Ett triangeldrama. Myndigheter, medborgare och medier i kris. SPF Meddelande 136:a (English version, no 136:b).

VAD HÄNDE BLAND MYNDIGHETER OCH MEDIER?

Andrus Saar

Kronologiskt händelseförlopp (I), estnisk tid (CET+1)

Mayday

Den 27 september 1994 kl 1915 (estnisk tid, kl 18.15 svensk tid) lämnar färjan m/s Estonia Tallinns hamn och sätter kurs mot Stockholm. Ombord befinner sig *förmodligen* 803 resande (än i dag vet man inte med säkerhet det exakta antalet) och 186 besättningsmedlemmar. Bland de ombordvarande finns flera nationaliteter representerade; de flesta kom från Estland, Sverige och deras grannländer. På bildäck står 38 lastbilar med släp, 25 mindre lastbilar, 11 småbussar och 26 personbilar.

Den 28 september kl 0120 sänder Estonia den första nödsignalen på kanal 16 på VHF-bandet, den s k internationella nödfrekvensen.

Telegrafisten på den närbelägna färjan Silja Symphony startar bandspelaren så snart han hör det första nödanropet.

kl 0124: Besättningen på Estonia lyckas att etablera kontakt med färjan Silja Europa och att trots ytterst svåra omständigheter bestämma fartygets exakta position. SOS-signalen sänds ut i etern av andrestyrman Tormi Ainsalu och tredjestyrman Andres Tamme på Estonia. När signalen bryts under 1 minut och 20 sekunder tar Silja Europa kontakt på nödfrekvensen med färjan Viking Mariella. Efter några minuter har Estonia försvunnit från radarskärmen på Silja Europa.

Den angivna positionen var helt korrekt, säger kapten Esä Mäkelä på Silja Europa efteråt. De angivna koordinaterna N 59° 23,9'; O 21° 42,2' placerar olycksplatsen i den finska räddningszonen.

kl 0124: Nödsignalen tas emot av Ilkka Kärppälä vid Åbos sjöräddningstjänst. Veterligen har ingen annan sjöräddningsmyndighet i land uppfattat signalen.

kl 0136: Estonia går under. Från de första tecknen på fara till dess att fartyget sjunker har det gått ett tjugotal minuter.

kl 0155: Kustbevakningen i Åbo vidarebefordrar Mayday-meddelandet till den svenska räddningstjänsten i Stockholm.

kl 0225-0230: Färjorna Silja Europa, Viking Mariella, Silja Symphony och Viking Isabella når haveriplatsen.

kl 0243: Finska nyhetsbyrån (FNB/STT) skickar ut det första meddelandet om olyckan.

kl 0303: Den första finska räddningshelikoptern anländer till olycksplatsen.

kl 0307: Associated Press (AP) sänder ut nyheten.

kl 0310: Åbo lasarett får besked att förbereda mottagandet av katastrofoffer.

kl 0336: Agence France Presse (AFP) sänder ut nyheten.

kl 0346: Reuters sänder ut nyheten.

kl 0420: De första sex räddade anländer till Finska Utö.

kl 0500: Den första presskonferensen äger rum i Åbo polisdistrikt. Här meddelas namnen på 12 räddade.

Katastrofbudet når Estland

Två timmar efter Estonias nödanrop, d v s omkring kl 0330 estnisk tid, nås Estlands kustbevakning på officiell väg av ett meddelande om olyckan. Vid den tidpunkten har nyheten om en av de största fartygsolyckorna genom tiderna redan nått ut i världen genom de internationella nyhetsbyråerna AP och AFP samt via finska medier.

Varför det första officiella meddelandet nådde Estland så sent har inte klarlagts på något tillfredsställande sätt. Tittar man på händelseförloppet så ser man dock att även om meddelandet kommit tidigare så hade det med all sannolikhet inte medfört att ytterligare liv kunnat räddas. Den estniska räddningstjänsten med sin begränsade tekniska utrustning hade knappast kunnat göra någon verkningsfull insats under den storm och det mörker som rådde även om man larmats tidigare.

Även om man kan konstatera detta, så ursäktar det inte att de estniska myndigheterna informerades så sent. Överhuvud taget var den officiella informationen till Estland alltför knapphändig. Estlands ambassad i Finland fick t ex aldrig något officiellt meddelande om det skedda!

Vid varje större katastrof eller olycka med många inblandade är information en nyckelfråga. Under de första dagarna efter förlisningen av Estonia blev informationsfrågan det allt överskuggande problemet, särskilt för dem som hade anhöriga, vänner eller bekanta ombord. Även i Estland karakteriseras spridningen av information av en anmärkningsvärd tröghet. En bidragande orsak till detta kan ha varit att händelsen var så totalt oväntad och tedde sig så osannolik, att de tjänstemän som skulle ha svarat för att föra informationen vidare blev handlingsförlamade.

Klockan 03.42: Samordningscentralen för sjöräddning vid Estlands Kustbevakning larmar generaldirektören för Statens Räddningsverk Harry Hein,

hans ställföreträdare Kalev Timberg samt vakthavande på Polismyndigheten. Denne informerar sekretariatet på Inrikesministeriet och statsministerns kansli.

Vakthavande på Polismyndigheten meddelar vad som hänt till president Lennart Meri strax före kl 0400. Presidenten kallar samman en krisstab av dem som arbetar på presidentens kansli.

Regeringens presstalesman Ain Saarna blir uppringd i hemmet kl 0400 och informeras om det skedda. Ain Saarna skaffar sig ytterligare information genom att slå på finsk text-TV.

Reportern Madli Leikop vid Estlands TV frågade senare Estlands statsminister Mart Laar när han fick veta om det inträffade. Laar svarade att det nog var kring femtiden på morgonen.

Myndigheternas aktiviteter under olycksdagen

Räddningsarbetet

Motorfartyget Rakvere, tillhörigt det statliga rederiet Eesti Merelaevandus, befinner sig i närheten av Estonias förlisningsplats. Tillsammans med övriga fartyg som deltar i räddningsoperationen söker man överlevande i vattnet. När man siktar människor i vattnet anropas räddningshelikopterna. *De olika estniska räddningstjänsterna ombeds emellertid att hålla sig borta ifrån räddningsarbetet!*

Generaldirektör Tarmo Kõuts, Gränsförsvaret: - Från sommaren 1994 har Estland ett avtal med det finska gränsförsvaret om samordning av räddningsuppgifter mellan de två länderna.

Omkring kl 0500 lyfter ett flygplan från Tallinn. Klockan 0520 får det emellertid order från Helsingfors att inte kasta livflottar i sjön, eftersom detta skulle störa den övriga räddningspersonalens verksamhet. Planet vänder och landar i Kärdla. Även en helikopter åker ut, men finska räddningstjänsten ber den att vända om, eftersom det är alltför stor trängsel i luft- rummet.

Generaldirektör Kalle Pedak, Sjöfartsverket: - I alla fax som kom från räddningstjänsten i Åbo förbjöd man oss att skicka någon som helst hjälp till olycksplatsen.

På en presskonferens samma dag säger Regeringskommissionens ordförande Andi Meister: - I alla fax från Sverige sade man att Sverige klarade av räddningsarbetet på egen hand och att det inte finns behov av att skicka ytterligare räddningsutrustning till olycksplatsen.

Den estniska räddningstjänsten har tidigare aldrig samverkat med de svenska och finska räddningstjänsterna. Det saknas såväl erfarenhet som utbildning och gemensamma ledningsresurser. Tyvärr kvarstår dessa brister än idag.

Presidentens kommuniké

Kl 0600 utfärdar president Lennart Meri följande kommuniké:

Republiken Estland drabbades i natt av en svår olycka. Den under estnisk flagg

seglande färjan "Estonia", som var på väg mellan Tallinn och Stockholm, sände kl 0124 ut en nödsignal i svår storm, som drabbade fartyget 30 sjömil nordväst om Tahkuna udde. Nödsignalen, som var den enda och sista, togs emot av tjänstemannen Ilkka Kärppälä vid Åbos kustbevakning. En timme efter nödsignalen anlände "Mariella Viking" och "Silja Europa" till olycksplatsen.

Eftersom regeringens kriskommission inte arbetade under natten, har jag kallat samman en krisstab av dem som arbetade på kansliet under ledning av direktör Tarmo Mänd och justitierådet Vahur Glaase..

I räddningsarbetet i svåra stormförhållanden deltar fem svenska och finska fartyg, fem finska och åtta svenska helikoptrar. Klockan fem lyfte ett estniskt flygplan tillhörigt räddningstjänsten och gick till olycksplatsen...

Presidenten uttryckte vidare sin medkänsla med offrens anhöriga och utlyste landssorg.

Kriskommission på kontorstid

Republiken Estland saknade vid tidpunkten för katastrofen ett kriscenter organiserat att verka dygnet runt. De uppgifter, som borde vilat på ett sådant, fördelades istället på olika myndigheter.

I juli 1994 tillsattes enligt ett regeringsbeslut en kriskommission med uppgift att utarbeta scenarier för alla tänkbara krisfall, så att alla myndigheter och deras företrädare skulle veta vad som väntades av dem i en undantagssituation. Den skulle också skapa organisatoriska förutsättningar för att vid behov och oberoende av tid på dygnet snabbt kunna vidarebefordra nödvändig information till ansvariga myndighetsföreträdare. Tyvärr kunde inte regeringen finna ekonomiska medel för ett sådant tänkt center.

Enligt regeringens presstalesman Ain Saarna hade man skapat ett slags kriscenter under den sk Narva-krisen 1993 (2). Denna fungerade verkligen under en tid; d v s kommissionen hade rum, telefoner och ständig bemannning i lokalerna.

Den nya kommission som tillsattes i juli 1994 hade i grund samma uppbyggnad som den från 1993 men saknade egna anställda. Eftersom man inte hade ständig jour överläts uppgiften att förmedla information till statsministerns kansli, där det alltid finns någon på plats.

Ain Saarna bekräftar att kriskommissionen inte hade ständig jour. Däremot fanns sådan hos de verkställande myndigheterna: vakthavande personal tjänstgör på inrikesministeriet, gränsförsvaret osv dygnet runt.

Två krisstaber

Statsledningen hade således inget i förväg organiserat, fungerande kriscenter att falla tillbaka på under morgontimmarna. Två olika improviserade krisledning uppstod, dels den provisoriska krisstaben vid presidentens kansli, som tillsatts av president Meri, dels två ministrar vid statsministerns kansli som tog på sig kriskommissionens arbetsuppgifter.

- Vi hade direktkontakt med Åbo, med gränsförsvaret och med sjöräddningen, berättar justitierådet Glaase om arbetet vid presidentens kansli och krisstaben där i ett uttalande till Päevaleht (Dagstidningen) den 30 septem-

ber. I huvudsak bestod stabens verksamhet i att hålla utrikes kontakter och göra uttalanden.

Det kan påpekas att presidentens provisoriska krisstab aldrig avvecklades officiellt. När Republikens Regeringskommission, som tillsattes vid det extra regeringssammanträdet kl 0800, kommit igång så behövdes inte längre denna provisoriska krisstab. Under en tid arbetade emellertid dessa organ parallellt.

Av regeringens första officiella kommuniké till massmedierna framgår att miljöministern och inrikesministern ledde "kriskommissionen" vid statsministerns kansli före regeringens extra sammanträde kl 0800. I och med regeringssammanträdet övertogs detta arbete av Republikens Regeringskommission.

Extra regeringssammanträde

Det extra regeringssammanträdet på olycksdagens morgon äger rum kl 0800-0830. Ur protokollet:

Ordförande: statsminister Mart Laar.

Närvarande: inrikesminister Heiki Arike, ekonomiminister Toivo Jürge-son, finansminister Andres Lipstok, väg- och kommunikationsminister Andi Meister, kulturminister Peeter Olesk, miljöminister Andres Tarand och statssekreterare Ülo Kaevats.

Meister och Tarand gör en lägesbeskrivning. Beslut fattas att tillsätta Republikens Regeringskommission, med uppgift att leda det operativa arbetet. Regeringskommissionen sätts samman med representanter från:

- ◆ Väg- och kommunikationsdepartementet
- ◆ Inrikesdepartementet
- ◆ Socialdepartementet
- ◆ Utrikesdepartementet
- ◆ Räddningstjänsten
- ◆ Gränsförsvaret
- ◆ Sjöfartsverket
- ◆ RAS Eesti Merelaevandus ("Statliga AB Estnisk Sjöfart")
- ◆ Samägda företaget Estline
- ◆ Statliga företaget Tallinna Sadam ("Tallinns hamn")
- ◆ AS ("AB") OMM

Som ordförande för Regeringskommissionen tillsätts väg- och kommunikationsminister Andi Meister. Denna regeringskommission ombildas vid ett regeringssammanträde den 6 oktober, då det konstateras att vederbörande departement och myndigheter tagit över den operativa ledningen inom respektive ansvarsområde. Regeringskommissionen förvandlas då till en samverkanskommission, som tillsammans med den internationella haverikommissionen ska utreda vad som orsakat katastrofen. Meister kvarstår som ordförande, medan arbetsinspektionens representant tillkommer som ledamot.

Med anförande av jäv i utredningsarbetet lämnar generaldirektör Toivo Ninnas, Eesti Merelaevandus, samt Estlines trafikdirektör Yrjo Saarinen kommissionen.

Regeringskommissionens första sammanträde

Regeringskommissionens första sammanträde äger rum kl 1100 i Väg- och kommunikationsdepartementets lokaler i Tallinn. Sammanträdet har annonserats genom radio och nyhetsbyråer och ett stort pressuppbåd är på plats.

Under detta sammanträde fattas beslut om att dela upp ansvaret mellan departementen på följande sätt - enligt pressekreterare Liina Kaspari:

- ◆ Alla tekniska frågor hör till väg- och kommunikationsdepartementets område.

- ◆ Inrikesdepartementet tar ansvar för att upprätta namnlistor över de resande och över vilka som återförs till Estland. Massmedierna får vända sig till ett (1) utannonserat telefonnummer, där det ges besked om när och på vilka sätt räddade ska tas till Estland.

- ◆ Socialdepartementet tar ansvar för en dygnetrunt-jour för att ge psykologisk, medicinsk, juridisk och materiell hjälp till de ombordvarandes anhöriga. Ständigt samband etableras med inrikesdepartementet för att socialdepartementet ska kunna återge information om när räddade ska återvända till Estland även på sitt eget jourtelefonnummer. På initiativ av dansken John Ewans Porting etableras en fond vid socialdepartementet för att hjälpa nödlidande. Den danska regeringen utanordnar 200 000 DKK till fonden. Medlen fördelas på plats efter enkel ansökan, vars sanningshalt givetvis kontrolleras. Vid behov söker man också hjälpa till med husrum och transporter för såväl överlevande som för anhöriga som kommer resande till Tallinn.

- ◆ Utrikesdepartementet ansvarar för utrikes kontakter. Det bör noteras att vid olyckstillfället var departementets informationsansvariga utomlands. Det ålagda arbetet blev säkert gjort, men det faktum att ansvarig ledning var frånvarande torde ha lagt viss hämsko på verksamheten.

Krismottagningar

Kl 1015 den 28 september skickar Social- och hälsoförvaltningen i Tallinn ett fax till Wismars sjukhus i Tallinn. Sjukhuset har utnämnts till kriscenter, och ska vara öppet dygnet runt och kunna lämna bistånd till alla invånare i Estland. Kriscentret har två (2) servicetelefoner, vars nummer upprepas i radio och publiceras i pressen.

Avdelningschefen Anti Liiv: - Vi fick i uppdrag att lämna psykologisk och psykiatrisk hjälp till de omkomnas anhöriga och bekanta. Vi är kapabla att ta emot 150 hjälpsökande per dygn och ge sängplats åt 30. Vi kan dessutom ge sjukhusvård åt 80 personer. Vi har erbjudits hjälp från Finlands Röda Kors

och av psykologer i Tartu och Tallinn. Vi har tackat nej, eftersom det för närvarande inte finns något behov av denna hjälp.

På kvällen den 28 september finns ett 50-tal hjälpsökande på kriscentret.

Vid mottagningen av människor visade det sig att det som mest bekymrade dem var ovissheten; detta att man inte snabbare kunde publicera trovärdiga namnlistor på överlevande, säger Anti Liiv.

Ett kriscenter öppnas också på Tallinns Sjömanssjukhus. Överläkare Vello Subi skickar genast en läkare till Sjöfartsverket. Doktor Kapral ger därifrån per mobiltelefon fortlöpande besked till de ombordvarandes anhöriga om vilka som räddats, om deras hälsotillstånd och om andra viktiga förhållanden.

På frågan om varför man inte meddelat till en bredare krets att ett kriscenter öppnats på Sjömanssjukhuset, svarar överläkare Subi: - Varje sjöman vet var hans sjukhus ligger.

Både hos överläkaren och på akutmottagningen lämnas telefoninformation och registreras hjälpbehov.

På passagerarterminalen i hamnen improviserades en läkarmottagning. Dit skickar Sjömanssjukhuset två läkare och tre sjuksköterskor. Teamet tilldelas ett särskilt rum. Dess målsättning är att finnas till hands så länge, som det finns ett hjälpbehov. Sjukhusets bil går i skytteltrafik mellan sjukhuset och hamnen med läkemedel: lugnande medel, hjärtmediciner m m.

Det var svårt att få information såväl från Sverige som från Estline, erinrar sig Sjömanssjukhusets läkare doktor Virge Tiismaa: - Människorna på Estline var i så djup chock att de själva behövde hjälp.

På passagerarterminalen i hamnen börjar psykologen Enno Selirand, som arbetar på utrikesdepartementet, att lämna såväl tillgänglig information som psykologisk hjälp till människorna.

I ett "informationsrum" på terminalen hänger handskrivna listor på räddade. Dessa kompletteras allt eftersom.

A-kliniken i Tartu erbjuder gratis psykologisk och psykiatrisk hjälp till alla anhöriga till de omkomna.

I flera län börjar kriscentra sitt arbete, som innebär att ta hand om och hjälpa drabbade och deras familjemedlemmar.

Bristande information vållar förvirring

En allmän erfarenhet från dessa timmar på torsdagsförmiddagen är att mycket förvirring vållades på grund av att såväl namnlistan över de resande som listorna över vilka som räddats eller bärgats var så otillförlitliga.

Under 1993 hade Estline fått godkännande av regeringen att vuxna passagerare själva fick registrera sig vid biljettköpet. Samtidigt garanterades att resande fritt fick gå av och på fartyget när det låg i hamn, vilket förstods var en fördel för kryssningsresenärerna men samtidigt försvårade kontroll

av passagerarna. Inte heller barn eller gruppresenärer blev föremål för någon särskilt noggrann registrering från Estlines sida.

Det är således inte omöjligt, och helt "lagligt", att någon tidigare anmäld resande överlåtit sin biljett till någon annan, som reste i den tidigare biljettennehavarens namn. Inte heller listan över ombordvarande bilförare är exakt.

Den förteckning som Estline första gången offentliggör över de ombordvarande omfattar 965 namn. Redan under den första presskonferensen den 28 september tillkommer ytterligare tio namn. Man ber då allmänheten att meddela på de telefonnummer hos departementen eller Regeringskommissionen, som angivits i pressen, ifall man känner till ytterligare möjliga resenärer eller har närmare besked om dem som kunde vara felaktigt noterade som passagerare.

Under presskonferensen försvaras den ofullständiga namnlistan av Estlines ledning med att andra länder inte heller kontrollerar om namnlistorna över gruppresenärer stämmer och att Estline i deras efterföljd försökt undvika onödig byråkrati.

Men även namnlistorna på de räddade samt bärgade men omkomna personer vållar åtskillig förvirring. Nya namn kan plötsligt föras upp för att lika snabbt försvinna igen.

Under Regeringskommissionens presskonferens på kvällen den 29 september erkänner inrikesminister Arike att Estland inte är tillfreds med den information man fått från Finland och Sverige om räddade och omkomna. Samtidigt ger Arike uttryck för stor tacksamhet för det föredömliga arbete, som utförts av finska och svenska räddare.

Också Estlands Röda Kors försöker att få fram några listor från Sverige över förolyckade och överlevande genom sina finska kollegor och genom organisationens internationella kontor. Den 28 september anges den stora förvirringen med namnlistorna som skäl till varför en definitiv lista över ombordvarande dröjer. Nästa dag meddelas att de hittillsvarande namnlistorna inte kunde anses tillförlitliga.

Estlands TV får t ex den första listan över räddade från Estniska Sjöräddningssällskapet vid middagstid den 28 september. Man avstår från offentliggörande eftersom listan anses otillförlitlig. På listan återfinns 40 namn och anmärkningen att dessa var bärgade, *men inte säkert vid liv*. Man får också en ny lista från nyhetsbyrån BNS (Baltic News Service), men namnen där stämmer inte överens med dem på Sjöräddningssällskapets lista. Det dröjer till kl 1800 innan TV vågar läsa upp en namnlista över vilka som förmodligen överlevt olyckan.

I samband med publiceringen av namnlistorna kan man urskilja en viss tidpunkt, där mediernas prioritering ändras. I början var mediernas roll huvudsakligen operativ; man förmedlade i samförstånd myndigheternas budskap. Efter hand ändrades rollen och medierna blir mer inriktade på att konkurrera med varandra. Samtidigt skjuts de etiska aspekterna i bakgrunden.

Den 30 september publiceras i massmedierna en lista över de om-

bordvarande som Regeringskommissionen lämnat till BNS. Den har sammanställts på grundval av de fakta som var tillgängliga kl 1300 den dagen, alltså två och ett halvt dygn efter olyckan. Men även denna gång måste kommissionen varna för att namnlistan inte säkert är komplett, eftersom kommissionen inte fått tag på de senaste officiella uppgifterna från Finland och Sverige.

Den internationella haverikommissionen

Kl 1100 på olycksdagen den 28 september flyger statsminister Mart Laar till Finland (utan att ta med företrädare för massmedierna) för att träffa Finlands statsminister Esko Aho och Sveriges statsminister Carl Bildt.

Under mötet enas man om att tillsätta en internationell haverikommission. Som ordförande utses Estlands väg- och kommunikationsminister Andi Meister, som också leder den estniska Regeringskommissionen.

Kl 1600 ordnas en gemensam presskonferens med de tre statsministrarna hos Åbos polismyndighet, där det förklaras hur den internationella haverikommissionen ska arbeta:

- ◆ Finlands uppgift är att exakt fastställa det havererade fartygets position och att identifiera de kroppar som bärgats. Estland ska lämna sådan information till Finland, som kan möjliggöra identifieringen.
- ◆ Sverige ska tillsätta en särskild kommission, som ska analysera färjehaveriet och dra slutsatser, samt se över de föreskrifter och regler som gäller för fartygstrafik på Östersjön.
- ◆ För att fastställa orsakerna till Estonias undergång bildas också en särskild undersökningsgrupp vid Estlands inrikesdepartement.

Hur informationen om katastrofen når medierna

Fyra timmar efter katastrofen, kl 0532, sker den första nyhetsutsändningen, baserad på information från officiella källor, i Estlands Radios kanal 1.

Privata Raadio Kuku (närmast: "Radio mums" eller "Radio ko-ko") får sin första informationen via satellit från Reuters och går första gången ut med information i etern kl 0600.

Raadio 2 sänder första gången nyheten kl 0700. Den baseras på vad man hört i Estlands Raadio 1.

Den största nyhetsbyrån i Estland, BNS (Baltic News Service), får första gången reda på tragedin genom att lyssna på Estlands Radios nyhetssändning kl 0532.

Kl 0800 nås pressen av den första officiella kommunikén från Estlands regering. Utrikesdepartementets kansler Indrek Tarand har sammanställt detta första officiella meddelande, som faxas av regeringens presstalesman Ain Saarna till estniska nyhetsbyråer, radiostationer och dagstidningar (3).

Den officiella kommunikén kl 0800 om Estonia-olyckan lyder enligt följande:

1994-09-28 klockan 0136 kantrade och förliste passagerarfärjan "Estonia" cirka 50 kilometer nordväst om Ristna udde på Dagö. Enligt preliminära uppgifter befann sig förutom 189 besättningsmän 776 resande ombord. Bland dessa var 499 svenska och 163 estniska medborgare samt 106 medborgare från nio andra länder.

Enligt uppgifter från den kriscommission, som leds av miljödepartementet och inrikesdepartementet, bedrivs trots mycket svåra väderförhållanden räddningsarbete på olycksplatsen av de finska och svenska räddningstjänsterna. Så snart man fått meddelandet sände Estland båtar och ett flygplan från Gränsförsvaret till olycksplatsen. Kriscommissionen kontrollerar listor över de ombordvarande och håller samband med de räddningstjänster som deltar i räddningsarbetet. I räddningsarbetet deltar 5 passagerarfartyg, 12 helikoptrar, 4 fraktfartyg och 2 gränsförsvarsfartyg. Enligt de första uppgifterna har "Silja Europa" och "Viking Mariella" tagit ombord 40 räddade människor, som vidarebefordras till Åbos universitetssjukhus.

Allmänheten kan få information på inrikesdepartementets telefonnummer 6 399 126.

Statsministern har kallat samman regeringen till ett extra regeringssammanträde kl 0800.

TV får inget officiellt meddelande

Chefen för samhällsredaktionen på Estlands TV, Katrin Saks, hör om händelsen första gången på bilradion på väg till sin arbetsplats någon minut över kl 0800 på olycksdagens morgon. ETVs redaktör Madli Leikop hör meddelandet i nyhetssändningen kl 0700 i Raadio 2 och tittar efter detta på Kanal III i finsk TV.

Kl 0815 fattas beslutet i TV-huset att gå ut med en första nyhetssändning kl 1000. Normalt skulle sändningarna ha börjat först kl 1700 på eftermiddagen. Man börjar förbereda den tidiga nyhetssändningen: Katrin Saks åker till Kadriorg (presidentens residens) för att intervjua presidenten och Leikop beger sig till Domberget för att intervjua statsminister Mart Laar. Dessförinnan ringer Leikop kl 0815 till regeringens presstalesman Ain Saarna och frågar: - Vad har regeringen på gång? Svaret blir: - Jaså, är det TV - er har vi inte tänkt på!

Katrin Saks tas emot av president Lennart Meri kl 0940, eftersom presidenten inte är beredd att gå ut i bild tidigare. Saks ber Meri att vända sig direkt till folket, vilket han gör i sändningen kl 1000. Tidigare har presidenten intervjuats i radio kl 0900.

ETVs första extra 15 minuter långa nyhetssändning äger rum kl 1000. Man läser kommunikéerna från nyhetsbyråerna ETA och BNS. Nästa nyhetssändning äger rum kl 1200. Då kan man visa det första bildmaterialet från olyckan - som kommit via kabel från EBU (European Broadcasting Union) och som visar bilder inifrån helikoptrar tillhöriga räddningstjänsten i Åbo och scener med räddade som hjälps ut ur helikoptrar (bilder från finska televisionen YLE).

ETVs avsikt är att samla in och föra vidare så mycket information om katastrofen som möjligt. Det är inte så lätt. Regeringen släpper ingen information till TV-huset före kvällens presskonferens. Inte heller ger de samtal som ETVs utrikesredaktion ringer till Sveriges, Finlands och Åbos räddningscentraler några resultat.

Ett informationsutbyte äger dock rum med Regeringskommissionen genom den rutinerade redaktören Endel Söder, som tack vare bra kontakter med kommissionens ordförande Andi Meister får förmånen, att som enda journalist sitta med på kommissionens sammanträde kl 1100.

Enligt uppgifter från de inblandade journalisterna samarbetade de estniska etermediekanalerna utan att störas av inbördes konkurrens. T ex fick Raadio 2 låna presskonferensernas ljud från ETV. Olika radiokanaler meddelade kontinuerligt när nästa TV-utsändning skulle äga rum.

Tidningarna varsena

Den första estniska tidning, som kan rapportera om Estonias förlisning, är Öhtuleht ("Kvällstidningen"), som utkommer på eftermiddagen den 28 september. Tidningen återger presidentens kommuniké, regeringens officiella tillkännagivande och numret till inrikesdepartementets jourtelefon. Den innehåller också en längre översikt över omständigheterna kring olyckan.

Helsidor om tragedin börjar komma i de andra dagstidningarna från och med den 29 september.

De estniska journalisterna noterar att jourtelefonerna samt presstjänsterna hos Regeringskommissionen och regeringen var bland de bäst fungerande källorna i hemlandet. Chefen för Baltic News Service, Allan Martinson, menar att informationssystemet var dubbelverkande. Både myndigheter och medier ringde och faxade till varandra. När det gäller presstjänsten på presidentens kansli var BNS dock ytterst förvånad över att Meris första kommuniké skickades till Finland kl 0600 och presenterades för den estniska pressen först två timmar senare.

Enligt pressekteur Liina Kaspar vid Väg- och kommunikationsdepartementet skickades meddelandet om Regeringskommissionens första sammanträde kl 1100 på olycksdagen i nämnda departements lokaler ut via nyhetsbyråer och radio. De talrikt församlade journalisterna fick information från kommissionens ledamöter och kunde också ställa frågor. Till själva sammanträdet fick dock journalisterna inte tillträde, med TV-journalisten Söder som enda undantag. Det torde vara anmärkningsvärt att en enstaka journalist släpps in till ett sådant möte, tack vare att han personligen är bekant med en minister.

Väg- och kommunikationsdepartementets hus var hela tiden fullt med journalister och telefonerna "gick glödheta", enligt Liina Kaspars karakteristik av de första dagarna efter olyckan.

Regeringskommissionens första presskonferenser med direktsändning i

radio och TV äger rum den 28 och 29 september kl 1800 och den 30 september kl 1400.

Måndagen den 3 oktober ger Estlines gemensamma ägare Eesti Merelaevandus och Nordström & Thulin AB en presskonferens.

Under de första dagarna efter olyckan släpps journalister eller andra utomstående inte in i Estlines terminal. Tack vare sina yrkesknep lyckas dock en journalist från Raadio 2 ta sig in. Andra radiokanaler och ETV har telefonkontakt med honom.

Biståndsmedel

Varje resande på Estonia var genom rederiet Estline försäkrad hos det norska försäkringsbolaget Norska Skuld Assuranceforening (NSA) för 1,5 miljoner EEK (ca 1 miljon SEK).

Fartyget var försäkrat hos Trygg-Hansa intill ett värde av 60 miljoner USD.

Det visar sig att Eesti Merelaevandus hade försummat att försäkra besättningsmedlemmarna. Eesti Merelaevandus betalade senare ett engångsbelopp på 170 000 EEK var till de saknade sjömännens familjer.

Den 28 september öppnar den estniska regeringen ett konto med numret 123422992 i Põhja-Eesti Pank ("Nordestniska banken") för att stödja de omkomnas familjer. Kontot kallas Balti Meri ("Baltiska havet").

Tidningen Eesti Ekspress rapporterar att välgörenhetsfonden Estonia grundats.

Den 28 september öppnas ett konto med nr 152040491 till förmån för de omkomna och deras anhöriga också i Tallinna Pank.

Samma dag öppnas också ett specialkonto nr 700698 i Eesti Tööstuspank (Estlands industribank).

Privatpersonen fru Koidu Miikael öppnar ett stödkonto i EVEA Pank.

På morgonen den 1 oktober börjar en särskild hjälpenhet att arbeta på personalavdelningen på Eesti Merelaevandus för att bistå anhöriga till sjömännen på Estonia.

USA och Kanada, senare också Tyskland, meddelar att en fond bildats för Estonian Ferry Disaster Relief.

Från den 3 oktober börjar socialkontoren på alla länsförvaltningar att betala ut socialhjälp till behövande anhöriga.

Chefen för avdelningen för social säkerhet vid socialdepartementet Deiw Rahumägi: - Enligt regeringsbeslut nr 122 har 1 250 000 kronor avdelats ur fonden Mare Balticum för psykologisk rådgivning i Estland.

Behovet av kriscentra

Tallinns kommunala Center för Krishjälp

I Tallinn tillskapas ett permanent socialt kriscenter enligt beslut den 14 oktober i Tallinns stadsfullmäktige. Detta är en kommunal institution, som finansieras över stadens budget.

Att skapa ett sådant center hade diskuterats i stadsfullmäktige sedan två

år tillbaka och Estonias undergång påskyndade beslutet. Tallinns Center för Krishjälp kom till på initiativ av Tallinns stad samt Social- och Hälsomyndigheten.

Chefen för hälsoroteln vid Tallinns Social- och Hälsomyndighet Tiit Kütner:

- Efter katastrofen med Estonia insåg alla tjänstemän behovet av ett permanent kriscenter. Tallinns Center för Krishjälp är inte tänkt enbart som ett hjälpcenter för att stödja de anhöriga till dem som förolyckades på Estonia, utan det ska ge hjälp vid alla slags kriser. Det är viktigt att alla människor har en fast punkt, där de kan få råd och hjälp.

Detta Center för Krishjälp är en hjälpinstitution i flera plan, där människor kan söka hjälp i alla krissituationer. Man har tänkt sig att ge såväl psykologisk hjälp som juridisk, ekonomisk och social rådgivning. Det är också möjligt att få läkarhjälp. En person som vänder sig till kriscentrat får stöd och hjälp under akutfasen i en kris. Därefter är det viktigt att kriscentret och den vårdande myndigheten följer upp och samverkar.

Med hjälp av jurister har man sammanställt en konkret regelsamling, som den sökande får med sig från kriscentret. Dessa regler ska hjälpa en person i en extrem situation att klara sig t ex i kontakterna med polisen. Man syftar också till att bygga upp en informationsbank över hjälpbehövande med hjälp av socialvårdens olika avdelningar, samhällseliga organisationer eller centra för social rehabilitering, som sysslar med hjälp till offer och där grupper av klienter träffas.

Tiit Kütner: - Vi försöker skapa en fond, som kan bistå tills de barn som nu blivit föräldralösa blir 18 år gamla. De måste stödjas och hjälpas kontinuerligt; verksamheten är långsiktig. Vid sidan av medel från olika kriscentra ska fonden bestå av medel som donerats speciellt för Estoniaolyckan.

Stadens hälsochefer anser det viktigt att de barn, som blivit föräldralösa genom Estonias förlisning, tas om hand under tänkbara kommande kriser genom sysselsättningssterapi och andra liknande åtgärder.

Psykologen Tiit Meres på Centret för Krishjälp: - Den grundläggande principen bakom tillkomsten av centret är att de omkomnas anhöriga inte ska behöva vända sig med sina problem till 10-15 olika instanser. Människorna ska kunna lita på att de alltid blir hjälpta i svåra ögonblick.

Informationscentret Memento Mare

Memento Mare, som skapats genom privata insatser, är en faktabank över dem som förolyckats i Estonia-olyckan, även deras anhöriga, men också över de överlevande. Föreståndaren för detta frivilligt skapade informationscenter är Kersti Berendsen. Hon menar, på grundval av erfarenheterna efter Estonia-olyckan, att det inte räcker med ett kommunalt Center för Krishjälp som kan erbjuda psykologisk, medicinsk och juridisk rådgivning. För att klara landsomfattande krissituationer måste regeringen också budgetera medel för ett statligt kriscenter, som kan samordna och koordinera olika myndigheters arbete.

Informationscentret Memento Mare kallade i juni 1995 till en rundabordskonferens för att analysera erfarenheterna efter katastrofen och framföra sina förslag till ett statligt krisprogram.

Finns ett krisprogram?

Två uttalanden i anslutning till katastrofen speglar hur myndigheterna ser på bristen av ledning och samordning.

Generaldirektörens ställföreträdare vid Statens Räddningsverk Kalev Timberg: - Det är visserligen Räddningsverkets uppgift att koordinera den komplexa utvecklingen av de olika räddningstjänsterna, men enligt regeringsbeslut har organisationen av sjöräddningen gjorts till Gränsförsvarets uppgift. Andra myndigheter ska stödja Gränsförsvaret.

Gränsförsvarets stabschef major Aare Evisalu: - Gränsförsvaret har förvisso ett handlingsprogram i sådana situationer, men om staten Estland har det, det vet jag inte.

Statligt kriscenter utan medel

I mars 1995 tillsätts ett nytt statligt kriscenter vid Republiken Estlands regeringskansli. Men något arbete har detta ännu inte uträttat, eftersom det, precis som förra gången, inte fått några medel till sitt förfogande.

- När man en gång når så långt att kriscentret kan öppnas, så blir dess första uppgift att arbeta fram ett gemensamt handlingsprogram för departement och myndigheter i en krissituation, säger statssekreterare Ülo Kaevats.

Erfarenheter

Vilka problem kom i dagen i samband med informationsspridningen mellan myndigheterna?

Försenad information?

Estlands kustbevakning nåddes av information två timmar efter det att Estonia gått under. Detta kan tyckas väl sent. Till detta bidrog emellertid flera omständigheter. Vissa radiomeddelanden kunde inte tas emot i Estland, därför att man inte hade passning på de aktuella frekvenserna. Det saknades en effektiv åtgärdskalender för informationshantering mellan de olika länderna; eller också fungerade den inte på grund av de svåra omständigheterna. Det första meddelandet som kom från Finland till Estland var av uppföljande karaktär. Man var säker på att grannen i söder redan kände till katastrofen.

Över huvud taget fungerade utbytet av signaler minuterna och timmarna efter katastrofen dåligt, och följden blev att Estland lämnades i ovetskap. Man borde ha sänt samma signaler flera gånger och inväntat kvittering. I vardagslivet är vi vana vid att ibland kräva kvittering när vi skickar meddelanden på fax, för att vara säkra på att mottagaren verkligen fått budskapet. Man kan fråga sig varför något liknande inte gjordes i detta fall.

Även i Estland blev det långa fördröjningar, ibland på upp till en halv

timme, när meddelanden skulle vidarebefordras av myndigheterna. Dessa förseningar har efteråt förklarats med den mänskliga handfallenheten inför något så helt oväntat och otroligt.

Såväl den psykologiska som tekniska beredskapen inför en kris av detta slag lämnar sålunda åtskilligt att önska.

Bristfällig krisledning?

Vid en katastrof av detta slag borde statsförvaltningen ha haft klara rutiner för hur ledning, information m m skulle skötas. Men man visste inte vad man skulle göra. Att presidenten skapade en egen krisstab är ett exempel på att det inte fungerade som det skulle.

När detta skrivs (februari 1996) finns ännu ingen fungerade räddningscentral eller krisledning i Estland. Under den tid som gått efter katastrofen har man flera gånger strukturerat om myndigheterna, men man har ännu inte kommit fram till den definitiva lösningen. De täta organisationsförändringarna har tvärtom lagt hinder i vägen för uppbyggnaden av ett system som kan fungera tillfredsställande.

Stora anslag måste till för att kunna etablera en räddningscentral och ett kriscenter. Tyvärr torde dagens statsbudget inte räckta till för att rymma hela den summan. Allt i Estland måste återuppbyggas från grunden, inte endast räddningstjänsterna utan statsapparaten i sin helhet. Det är en grannliga uppgift att bestämma prioriteringarna i en sådan situation.

Bristfällig myndighetsinformation?

Under den dag, som följde på katastrofen, visade de estniska myndigheterna lite intresse av att informera allmänheten. Snarare försökte de undvika att göra detta, trots att tiden omedelbart efter en katastrof är den viktigaste ur informationssynpunkt. Myndigheterna visade nog ett större intresse för utländska medier än för landets egna. Mediernas interna informationsutbyte blev en viktigare källa för den estniska pressen än myndigheternas information.

Informatörens roll under denna svåra tid axlades av de estniska medierna, som jagade nyheter i alla möjliga informationskanaler i hemlandet såväl som i Finland, Sverige och på andra håll.

Väl fungerande medier

Eesti Televisioon reagerade mycket snabbt på händelserna genom att gå ut i eter redan kl 1000 på olycksdagens morgon, sju timmar före normal sändningsstart.

En intressant detalj är att den finska televisionens första intervju med en överlevande aldrig nådde Estland. Denna intervju var inte med i det begränsade material som finsk TV överlämnade till Estland. Ändå var just denna intervju en viktig orsak till de framtida förvecklingar, där estniska sjömän jämfördes först med svenska, senare med finska och där det uppstod en rivalitet, som bl a visade sig i vissa uttalanden från fackligt håll (4). Först efter ett år fick man från estnisk sida ta del av denna TV-intervju med den

först räddade svensken, som uttryckte sig negativt om den estniska besättningen.

Under kritiska omständigheter kan åtskilliga små detaljer få en snöbollseffekt. Ingen detalj är för liten i en jättelik katastrof. I en katastrof, som drabbar flera länder, kan varje liten detalj få sprängverkan när man börjar leta efter vem som är skyldig. Under en katastrof visar det sig tydligt, grannar emellan, var gränsen för samverkan går och var rivaliteten börjar.

En allmän bedömning är att den privata radiokanalen Raadio Kuku var mångsidigast och bäst i sin nyhetsförmedling. Den lyckades bäst att sammanställa både operativ information och kommentarer på grundval av uppgifter från mycket varierande och vitt skilda nyhetskällor. Samtidigt upprätthölls en god massmedial etik.

Det mest brännande problemet under den aktuella tiden var namnlistorna på de ombordvarande: vilka var vid liv, vilkas döda kroppar hade bärgats ur havet, vilka saknades? I det stora informationsvakuum som rådde blev just uppgifter om de ombordvarande mycket väsentliga. Journalisterna kom över listor från skilda källor, varvid det senare visade sig att några även innehöll okontrollerade uppgifter. Dessa namnlistor kom fram genom en mångfald kanaler. Medierna behandlade dem emellertid med stor försiktighet. För den som efteråt granskar hela medierapporteringen kring Estonias undergång finns det en enda gång anledning att misstänka att principerna för publiceringen styrdes av en önskan att komma först.

Även om man vid publiceringen talade om för lyssnarna och tittarna att dessa namnlistor inte var slutgiltiga eller exakta, så orsakade publiceringen av listorna åtskilliga chocktillstånd hos anhöriga. Men det hade samtidigt också varit fel att helt avstå från publicering.

I denna situation uppträdde journalisterna övervägande etiskt korrekt. Man frestades inte att göra någon sensation eller pseudohändelse av publiceringen av listorna, trots att denna i sig orsakade att vissa familjer plötsligt fick hopp eller förlorade hoppet när tidigare framförd informationen inte visade sig vara riktig.

Obesvarade frågor

För att undersöka orsakerna till färjkatastrofen bildades en internationell haverikommission. När detta skrivs föreligger ännu inget slutdokument från denna kommission, även om dess grundläggande slutsatser blivit publicerade. Den estniska sidan har inte heller gjort någon egen särskild sammanfattning. Även om det finns en auktoritativ internationell haverikommission och dess omdömen torde bli allmänt accepterade, så kan det finnas skiljaktiga meningar och tolkningar om vissa händelseförlopp. Därför borde det även göras en egen analys och bedömning från estnisk sida. Och den borde göras främst av personer, som inte direkt eller indirekt kan ställas till ansvar för katastrofen.

En rad väsentliga frågor är fortfarande obesvarade:

- ◆ Vem var till slut ansvarig för katastrofen?
- ◆ Vad borde man ha gjort annorlunda?
- ◆ Vilka är slutsatserna för varje enskilt land av Östersjöns största färjkatastrof i modern tid?
- ◆ Vad kan man göra i fortsättningen för att vid en oundviklig katastrof garantera en snabb informationsförmedling och en friktionsfri samverkan såväl inom som mellan staterna?

Det är viktigt att man vid behov kan inleda en effektiv samverkan mellan alla Östersjöns strandstater oavsett inom vems territorialvatten en olycka kan inträffa.

Problemet har också en långt vidare aspekt. Miljökatastrofer, industriella katastrofer (t ex kärnkraftolyckor) o s v ställer stora krav på fungerande samverkan mellan små grannstater.

Noter

1: Ett mer detaljerat kronologiskt händelseförlopp för de första timmarna efter katastrofen finns återgivet i "Estonia" - The Disaster in Estonian Media" av Marju Lauristin och Peeter Vihalemm (redaktörer), SPF Rapport 168-5.

2: Under den sk Narva-krisen genomfördes en folkomröstning om oberoende bland den rysktalande befolkningen i nordöstra Estland utan de estniska myndigheternas godkännande.

3: Som jämförelse kan nämnas att när färjan Tallink gick på grund nära Helsingfors kl 0842 den 22 april 1995, så gick Baltic News Service ut med ett meddelande på sitt informationsnät kl 1116. BNS hade fått nyheten från Sjöfartsverket i Tallinn.

4: I uttalanden från svenskt sjöfackligt håll ansågs att olyckan kunde bero på att den estniska besättningen var utbildad och underbetald, dessa uttalanden väckte folklig vrede i Estland.

ALLMÄNHETEN OCH MEDIERAPPORTERINGEN

Andrus Saar & Göran Stütz

När och på vilket sätt fick befolkningen i Estland reda på att färjan Estonia förlöst? Var befann man sig då? Förmedlade man själv nyheten vidare till andra? Genom vilka nyhetsmedier fick man information om färjekatastrofen under de två följande dagarna? Vad anser man, generellt sett, om kvaliteten i nyhetsförmedlingen? Hur ser man på risker att färdas med olika transportmedel i Estland och utomlands. Är man säkerhetsmedveten?

Några av de här frågorna skulle kunna besvaras om man går tillbaka till de journalistiska och andra nyhetskällor, som mer eller mindre utförligt, har behandlat förlisningen. Men för att få en uppfattning om den estländska befolkningens bruk av informationskällor - dess medie-konsumtion - är en intervjuundersökning att föredra. Initiativet till en sådan togs av Styrelsen för psykologiskt försvar i Sverige. Inom ramen för SPFs Estoniaprojekt genomfördes nämligen en studie med syftet att belysa hur informationen om färjekatastrofen spreds bland den svenska allmänheten, hur människor i Sverige uppfattade nyhetsbevakningen i press och etermedier och hur säkerheten hos olika transportsätt värderas i ljuset av katastrofen (1). SPF ansåg att en likande studie också borde göras i Estland. Det frågeformulär som utarbetats för den svenska studien har använts också för studien i Estland. Frågornas formulering i de två studierna är mycket lika men ibland skiljer sig svarsalternativen något.

För intervjuerna i Estland, som utfördes under perioden 18 till 26 oktober 1994 - således ca tre till fyra veckor efter katastrofen, svarar opinionsinstitutet AS Saar Poll. Genom slumpvis urval tillfrågades 1072 personer från 15 år och uppåt. Urvalet tillfrågade är representativt för befolkningen såväl när det gäller Republiken Estland som helhet som för dess olika landskap. Såväl ester som icke-ester tillfrågades (se bilaga 1). Intervjuerna skedde vid besök hos den intervjuade, *face à face*.

I den här rapporten redovisas huvudmönstren i allmänhetens svar mot bakgrund av händelseförloppet. Data från undersökningen återfinns också i rapporten "Estonia - The Disaster in Estonian Media" (2).

Frågor och svar återges i tabellbilagan, bilaga 3. Befolkningen har indelats efter nationalitet; däremot redovisas inte tabeller där de tillfrågade indelats längs andra strukturella faktorer. När iakttagelser grundade på sådana uppdelningar är av särskilt intresse, uppmärksammas detta i den löpande texten. I bilaga 2 återfinns en kort presentation av de massmedier i Estland som omnämns i studien. Rapporten avslutas med en sammanfattning på engelska.

Vilka drabbades

På det personliga planet involverades en stor del av Estlands befolkning i katastrofen. Totalt en dryg tredjedel (38 %) kände någon mer eller mindre väl som var ombord på Estonia när hon förläste (fråga 18 i tabellbilagan). Hälften av esterna och knappt en femtedel av icke-esterna kände personligen någon som var med ombord när Estonia gick under och oftast gäller det en arbets- eller skolkamrat/personlig vän och/eller en mer avlägsen bekant. Omkring 2 % hade nära anhörig(a) ombord. Den icke-estniska befolkningen i Estland berördes, som synes, personligen av katastrofen i betydligt mindre utsträckning än den estniska.

Det första dygnet

Hur fick man reda på vad som hänt?

Omkring två tredjedelar (64 %) av Estlands befolkning först fick reda på Estonias förlisning genom besked i radion medan 29 % fick den första informationen från andra människor (fråga 1). Vid extraordinära händelser ökar betydelsen av muntlig information, vilket påvisats i många internationella studier (3).

Televisionen som nyhetskanal är mycket svagt representerad då "bara" knappt 6 % anger att de först fick besked om katastrofen i denna. Den låga siffran förklaras sannolikt av att den estniska televisionen inte började sina sändningar rörande katastrofen förrän klockan 10 på olycksdagens förmiddag med ett extrainsatt nyhetsprogram och vid den tiden hade redan 80 % vetskap om vad som inträffat (fråga 4). Huruvida det i siffran sex procent ingår förstahandsinformation om katastrofen genom att de som sett på TV tittat på utländska TV-kanalers morgonsändningar (t ex Finlands TV, Sveriges TV, satellitprogrammen) går inte att utläsa ur studien.

Om funktionen för ett nyhetsprogram i etermedierna på morgonen främst är att orientera människorna om vad som hänt eller händer i samhället omkring dem, särskilt på det lokala planet, fullgörs den funktionen under nuvarande förhållanden i Estland främst av radion. Följdenligt är radion också den viktigaste informationskällan under morgontimmarna.

Det får inte glömmas bort att tidpunkten för katastrofen i hög grad bestämde från vilken informationskanal som Estlands befolkning hämtade den första informationen rörande förlisningen. Hade olyckan hänt på t ex kvällen hade säkert andra informationskällor dominerat.

Radion som första informationskälla spelade en något större roll bland dem som hade någon släkting, nära bekant, arbets- eller skolkamrat ombord än bland dem som personligen drabbades i mindre grad eller inte alls.

Om man studerar olika informationskanalers betydelse som första-handskälla i olika befolkningsgrupper kan inledningsvis konstateras att kvinnor fick vetskap om katastrofen något tidigare än män såväl genom radio som genom muntligt besked från andra. Männerna fick oftare än kvinnorna besked

genom tidningar. Generellt är dock dessa skillnader mellan könen små. Jämförs åldersgrupper noteras tendensen, att ju äldre man är, desto större är sannolikheten att man fick det första beskedet om katastrofen genom radion och mindre att man fick besked genom andra. Bland yngre anger knappt hälften (48 %) att de fick det första meddelandet genom radion. Motsvarande bland människor över 70 år är 77 %. Några av orsakerna bakom dessa åldersskillnader kan vara att radion är en ytterst viktig informationskälla framför allt för den äldre generationen, att äldre människor stiger upp tidigare på morgonen än yngre, att äldre människor i allmänhet har, av olika skäl, mer begränsat socialt umgänge än yngre.

Samtidigt kan en annan tendens urskiljas tydligt vad gäller åldersgrupperna: bland äldre är sannolikheten större än bland yngre att man hade TV som första informationskälla. Som helhet spelade etermedierna en betydligt större roll för äldre än för yngre människor när det gäller sättet på vilket man första gången nåddes av nyheten om förlisningen.

Oberoende av nationalitet hamnar radion som informationskälla på första plats: bland esterna uppgår 70 % och bland övriga nationaliteter 54 % att de första gången fick vetskap om att katastrofen inträffat via radion (fråga 1); en fjärdedel av esterna och 33 % - alltså relativt sett fler - av icke-esterna uppgår muntligt besked som första informationskälla.

Vilken informationskanal befolkningen i Estland informerades genom beror i första hand på vilka nyhetskanaler man använder sig av till vardags. De skillnader mellan esternas och icke-esternas dagliga mediekonsumtion som kan utläsas i studien sätter naturligtvis sin prägel på hur man fick det första meddelandet om katastrofen. Sådana skillnader mellan nationaliteterna i Estland utjämnas sannolikt endast på lång sikt.

Samvarierar utbildningsnivån och medievalet? I allmänhet är skillnaderna i medieval mellan grupper med olika utbildningsbakgrund ganska små men de genomsnittligt utbildade (motsvarande gymnasium) avviker beträffande medievalet från högre respektive lägre utbildade. De genomsnittligt utbildade fick i något högre grad än de två andra grupperna det första beskedet om Estonias förlisning muntligt och i mindre grad via radion.

När det gäller TV som första nyhetskälla kan man avläsa en intressant tendens nämligen att de med högre utbildning i större utsträckning än de med medel- respektive låg utbildning anger TV som första nyhetskälla.

En annan intressant omständighet i undersökningen är att nästan alla minns (endast en halv procent minns inte) varifrån man fick det första beskedet om Estonias förlisning. Detta trots att intervjuerna ägde rum flera veckor efter olyckan.

Vem berättade om olyckan för dem som fick reda på förlisningen på muntlig väg (fråga 2)?

Oftast fick dessa besked antingen från familjemedlem(mar) alternativt arbets- eller studiekamrat(er) - ca 30 % i bägge fallen. Att man informerades av vän(ner) eller bekant(a) anger en dryg femtedel (23 %). Totalt sju procent

(bland icke-esterna 9 %) anger främmande, okända människor som första nyhetskälla. Var katastrofen så omskakande att normalt reserverade nordbor öppnade sig för personer man inte kände? På vilket sätt spreds nyheten om Estonia mellan människor (fråga 3)? I helt övervägande grad talade man direkt med varandra om olyckan (90 %); telefonen användes sällan och fick en undanskymd roll som kanal för information (8 %). Även det resultatet torde kunna förklaras med tidpunkten för när man första gången fick reda på vad som hänt.

När fick man först reda på katastrofen?

Estonia gick under klockan 0134 estnisk tid. På frågan om när man först fick reda på nyheten (fråga 4) uppger ingen att man fått det före klockan 0200. De första säger sig ha fått reda på att katastrofen inträffat mellan klockan 0200 och 0300. Men den uppgiften måste vara felaktig; troligen handlar det om att dessa tre personer inte minns den exakta tidpunkten. Första gången ett katastrofbesked fördes vidare var klockan 0243 när den Finska Notisbyrån (FNB/STT) gick ut med en kommuniké i finsk radio i vilket det konstateras, att färjan Estonia hade förlist och sjunkit. Före den tidpunkten måste det praktiskt taget ha varit omöjligt för en vidare krets att få någon information om det inträffade (se 1, 2 och 4 i referenslistan).

Med varje tidsintervall sprids nyheten om olyckan till allt fler. Mellan klockan 0300 och 0600 hade knappt 5 % av Estlands vuxna befolkning fått vetskap, klockan 0800 säger över hälften (55 %) att de kände till att olyckan ägt rum och när arbetsdagen började för många klockan 0900 hade strax under 3/4 eller 73 % vetskap om vad som hänt. Andelen som fick del av nyheten först under eftermiddagen var förhållandevis liten - 8 %.

Vanligast var, föga överraskande, att man informerades om olyckan mellan 0600 och 0700 alternativt 0700 och 0730 på onsdagsmorgonen (20 respektive 17 %).

Om man enbart betraktar de 311 tillfrågade (29 % av samtliga) som fick sin första information om katastrofen muntligen från andra, skedde detta oftast mellan klockan 0700 och 0800 (26 %). Bland dem som informerades första gången genom radion, fick omkring en fjärdedel (27 %) den informationen mellan klockan 0600 och 0700 på morgonen.

Många, som fick reda på katastrofen genom radion förde sedan själv nyheten vidare till andra. Den tidsmässiga förskjutningen mellan dem som först informerades genom radion, respektive som fick den via vänner och bekanta kan förklaras av detta.

Den tid då TV framstår som den viktigaste informationskällan infaller på eftermiddagen. Då informerades 53 % av dem som hade det mediet som första informationskälla. Telefonen hade störst betydelse som första informationskanal på morgonen närmare bestämt mellan klockan 0730 och 0800.

Hur ser informationsspridningen ut inom nationaliteterna i Estland?

Nyheten om förlisningen löpte snabbare bland ester än bland icke-ester: klockan 0730 har drygt hälften av esterna men "bara" en fjärdedel bland icke-esterna vetskap om vad som hänt. Vid arbetsdagens början klockan 0900 på morgonen den 28 september hade omkring 80 % respektive knappt 60 % nåtts av nyheten om förlisningen. Få bland esterna (1-2 %) säger sig inte minnas exakt när det fick reda på olyckan; bland icke-esterna är motsvarande andel något större, 6 %.

Skillnaderna mellan ester och icke-ester är i det här avseendet betydande och torde främst avspegla bristen på ryskspråkiga nyhetskanaler. Möjligheterna att välja medium för att få information är betydligt mer begränsade för icke-esterna - som i stor utsträckning inte behärskar det estniska språket - än för esterna.

Nyhets-spridningen bland dem med närstående ombord

Den första informationskällan bland dem med närstående ombord på Estonia var i allmänhet radion. Först mellan klockan 0300 och 0600 på morgonen den 28 september började denna kategori drabbade också få information om katastrofen från andra människor; flest fick det mellan klockan 0900 och 1000, dvs när man befann sig på eller kom till arbetsplatsen, skolan etc. Radion är den huvudsakliga första nyhetskällan fram till klockan 1000 på förmiddagen bland de drabbade men minskar därefter i betydelse för varje timme. Efter klockan 1000 dominerar den muntliga informationen och senare den dagen, efter klockan 1200, blir TV den mest nyttjade informationskällan. TVs utlandskanaler spelade till synes också en viss roll på katastrofnatten mellan 0300 och 0600.

De, som hade någon anhörig eller släkting ombord på färjan fick relativt tidigt reda på vad som hänt. Vid pass klockan halv åtta på morgonen hade 65 % av dessa drabbade nåtts av information om förlisningen, dvs relativt sett betydligt fler än bland esterna som helhet, ca 40 % respektive bland enbart ester, 51 %. Fram till klockan 1000 hade praktiskt taget alla anhöriga informerats (mot 81 % i Estland totalt och 89 % bland esterna).

Den viktigaste informationskällan bland drabbade anhöriga var radion (79 %). Anhöriga, som först fick muntligt besked om katastrofen var relativt få - 16 % och nåddes av beskedet per telefon. Fyra procent fick nyheten genom TV.

Sammanfattningsvis kan så här långt sägas beträffande det dygn som Estonia förläste, att den mest frekvent nyttjade nyhetskällan för att få reda på vad som hänt var radion. Radion som ett viktigt nyhetsmedium i krislägen har tidigare visats i estniska studier. Det gällde t ex under augustikuppen i Moskva 1991 (6), under händelserna ett år tidigare när medlemmar ur den sk Interfront-rörelsen försökte storma regerings- och parlamentsbyggnaden i Tallinn samt under andra historiska ögonblick, då det var viktigt att samla folket till gemensam aktion.

Var befann man sig när man nåddes av nyheten om katastrofen?

Tidpunkten för olyckan, och de speciella omständigheterna i samband med nyhetsförmedlingen vid denna tidpunkt, hade naturligtvis betydelse för var människor befann sig när de första gången nåddes av nyheten om katastrofen (fråga 5). Det är föga förvånande att 3/4 första gången fick reda på förslinigen när de var hemma i bostaden. Var sjätte fick reda på olyckan när han eller hon befann sig på arbetsplatsen eller i skolan. På vägen dit fick 6 % av befolkningen vetskap om tragedin.

Jämförs nationaliteter nåddes man oftare av budskapet om katastrofen i bostaden om man är est än om är av annan nationalitet; icke-ester fick oftare än ester reda på vad som hänt då de kom till sin arbetsplats eller till skolan.

Förmedlade man nyheten om katastrofen vidare till andra?

Över hälften (57 %) av dem man pratade med om olyckan kände redan till det inträffade, men en tredjedel hävdar att andra inte hade informerats innan man själv förmedlade nyheten till dem. Här noteras alltså en diskrepans i svaren eftersom "bara" 29 % uppger att de fick den första nyheten om katastrofen direkt från någon annan (fråga 1).

Skillnader i siffermaterialet skulle möjligen kunna förklaras med människors allmänna tendens att överdriva sin egen roll eller betydelse. Själv visste man, men andra gjorde det inte! De observerade värdena måste tas med en nypa salt - *cum grano salis!* Svaren kan naturligtvis helt enkelt vara en följd av det tidsmässiga avståndet mellan olycka och intervjutillfälle, vilket, i det här fallet, skulle minska exaktheten i erhållna uppgifter.

Myndigheter som informationskällor

Ett fåtal sökte själv upp någon myndighet, rederiet och/eller något massmedium för att få ytterligare information om vad som hänt (fråga 7). Knappt 2 % vände sig till företrädare för någon offentlig myndighet i Estland t ex polis, gränsbevakning eller räddningstjänst. Kontakter med press eller etermedier var sällsynta.

Medborgarnas kontakter med olika institutioner i Estland är normalt svaga. Orsakerna till detta är flera. Här rör det sig troligen både om att folk inte känner till sin rätt att få information från myndigheterna och om att myndigheterna, å sin sida, inte tar sin informationsuppgift på allvar (se kommentar av Tubin).

En annan väsentlig omständighet kan vara att massmedierna försåg medborgarna med den information de behövde. Den enskilde hade knappast kunnat få fram fler eller bättre besked genom att på egen hand vända sig till någon myndighet.

I den grupp som hade anhöriga med ombord på katastroffärden vände sig 6 % till någon myndighet eller institution, 21 % till rederiet Estline, 5 % till pressen för att få ytterligare information om vad som hänt. Skillnaden

gentemot befolkningen i stort är påtaglig; de personliga bekymren fick de anhöriga att rådfråga institutioner i betydligt högre grad än personer som inte drabbats av katastrofen.

De följande två dagarna

Hur följde man händelseförloppet i medierna?

Människorna i Estland följde skeendet också dagarna efter olyckan. Vilka informationskällor blev då de viktigaste? De oftast använda källorna framgår i tabellen nedan (fråga 8).

informationskällor	hela befolk- ningen	<u>nationalitet</u>	
		ester	icke-ester
radio	88	92	80
TV	84	86	79
dagstidningar	58	67	42
kvällstidningar	12	11	15
andra källor	5	3	8
minns inte	5	3	8

Andelar i procent som använt respektive informationskälla.

Radion dominerar

Radion fortsatte att dominera som nyhetskanal även under de två dagar som följde på katastrofen och blev för många den huvudsakliga informationskällan vad gäller besked om förlisningen. TVs roll som nyhetskanal ökade betydligt över tid.

Bland yngre var radion till synes inte någon särskilt viktig informationskanal när det gällde den första informationen om olyckan. Men under de följande (två) dagarna nyttjades radion alltmer och blev med tiden en informationskanal som användes mer av yngre än av äldre. Tidningar, både morgon- och kvällstidningar, blev dagarna efter katastrofen en alltmer använd nyhetskanal för folk i åldern 30 till 54 och för högre utbildade än för andra ålders- och utbildningsgrupper.

Vilken eller vilka etermedier hade störst betydelse när det gällde att informera om eller kommentera katastrofen (fråga 9). En beskrivning av de medier som omtalas i studien återfinns i bilaga 2.

radiostation	hela befolkningen
Raadio 2	35
estniska radions Program IV	22
estniska radions Program I	21
Raadio Kuku	6
Raadio Tallinn	6
Raadio Tartu	3
annan lokalradio	3
utländsk(a) radiostation(er)	1
minns inte	3

Andelar i procent som använt respektive radiostation.

Som synes dominerar tre stationer och i första hand lyssnade man på Raadio 2 som låg högre i popularitet än andra radiokanaler under dagarna efter katastrofen. Denna statligt reklamfinansierade radiostation, liksom estniska radions Program 1, vänder sig i första hand till den estniskspråkiga befolkningen och sändningarna täcker hela Estland. Radions Program IV riktar sig till dem som inte behärskar estniska, alltså den ryskspråkiga befolkningen. De privata radiokanalerna hindrades från att nå en mer omfattande publik i första hand på grund av deras begränsade räckvidd.

Om vi jämför lyssnarvanorna i landet som helhet med radionyttjandet i enbart Tallinn, där den övervägande delen av de stora radiokanalerna är verksamma, noteras en annan konsumtionsbild än den som redovisas ovan. Bland Tallinns invånare hade den estniska radions (rykspråkiga) Program IV omkring 1/3 av alla lyssnare. På andra plats kommer Raadio 2 (16 %), därefter den ryskspråkiga och privata Raadio Tallinn samt den estniska radions Program I (med lika stor andel lyssnare, 16 %) samt privata Raadio Kuku (13 %).

Esterna i Tallinn lyssnade under den här tiden i störst utsträckning på Raadio 2 (34 %), Raadio Kuku (27 %) samt den estniska radions Program I (25 %).

Televisionen

Bland dem som under de två dagar som följde på katastrofen informerade sig huvudsakligen genom TV, var rikstäckande Estlands TV (ETV) den populäraste, eftersom den hade 73 % av tittarna (fråga 10). Denna kanal är praktiskt taget utan konkurrens, eftersom nästkommande kanal i tittarpopularitet är privata EVTV med 6 %. Alla övriga kanaler sågs av omkring 1 % var.

De privata TV-kanalerna i Estland är idag inte i stånd att tävla med den statliga televisionen när det gäller information och dokumentation. De kan konkurrera om tittarna när det gäller underhållning som film eller musik, men inte som nyhetsförmedlare. Jämfört med vad som framkommit i tidigare estniska studier har text-TV uppenbarligen ökat i betydelse som informationskälla.

Ser man på tittarvanorna i Tallinn - där alla estniskspråkiga TV-sändningar kan ses - och jämför med landet som helhet ökar inte tittarfrekvensen på de privata TV-kanalerna; ökade tittarsiffror noteras inte heller om man bara betraktar den estnisktalade befolkningen. Det enda som skiljer sig är att de finska TV-programmen har en något större publik i Tallinn-området än i Estland i övrigt

Utländska TV-kanaler, som för några år sedan spelade en viktig roll när det gällde att informera Estlands befolkning just i krisartade situationer, verkar ha förlorat en betydande del av sin dragningskraft.

Nyhetsförmedlingen i Estland har utvecklats därefter under de senaste åren att det särskilda intresset för utländska etermedier har minskat. De inhemska kanalerna är nu på ett bättre sätt än tidigare i stånd att tillfredsställa befolkningens informationsbehov.

Pressen

De flesta tidningsläsare (23 %) informerade sig dagarna efter olyckan i första hand genom den rikstäckande, estniskspråkiga morgontidningen Postimees (frågorna 11 och 12). Frekvensmässigt på andra plats hamnar Eesti Sõnumid med 19 % av läsarna och på tredje plats kommer Molodjoz Estonii med 14 % och med en övervägande ryskspråkig läsekrets. Sedan följer de estniskspråkiga Päevaleht och Rahva Hääl, den ryskspråkiga Estonia samt den estniskspråkiga Hommikuleht. Läsekretsen för övriga tidningar, däribland de utländska, är liten.

Allmänt kan man säga att tidningsläsandet dagarna efter katastrofen inte skilde sig i någon högre grad från det normala. Tidningarnas ordinarie läsekrets bytte inte tidning under dagarna efter katastrofen. De tidningar, som tidigare var populära, behöll sin ställning; läsarna verkar vara trogna sina traditionella preferenser.

I Estland utkommer endast två kvällstidningar och 19 % av de som informerade sig dagarna efter katastrofen genom pressen vände sig i huvudsak till dessa. Av kvällstidningskonsumenterna läste över hälften den i Tallinn utkommande estniskspråkiga kvällstidningen Õhtuleht medan en dryg tredjedel läste Vetsernii Kurjer - en ryskspråkig kvällstidning.

Det saknas tidigare uppgifter om hur stor andel av tidningsläsarna som normalt vänder sig till utländska tidningar, men intresset för dessa kan förmodas ha ökat något under dagarna efter Estoniakatastrofen.

Förändrades medievanorna dagarna efter katastrofen?

Om vi går vidare till frågan om vilka massmedier människorna följde mer än vanligt under de två dagarna efter olyckan så får man fram följande rangordningen nedan (se också fråga 13).

Dessa svar stämmer överens med slutsatser som drogs tidigare. Radion är den mest använda nyhetskanalen vare sig det gäller att få den första informationen om katastrofen eller att senare hålla sig à jour med vad som hänt. Radion spelar en viktig roll i Estland som informationskälla vid extraordinära händelser, som berör en stor del av samhället och där rapportering och uppföljning kräver en längre tid. Radion ses inte endast som en kanal för operativ information "här och nu", utan bedöms vara en användbar informationskälla även i ett längre tidsperspektiv, sålunda även då, när man kunde väntat sig att andra medier, t ex pressen, skulle få en ökad betydelse. I Estland har TV (ännu) inte förmått överta den dominerande informativa-kommenterande funktion, som mediet gjort i andra länder.

medier i angelägenhets- ordning	hela befolk- ningen	nationalitet		med närstående ombord
		ester	icke- ester	
Antal	1072	675	397	167
radio	70	74	63	78
TV	62	67	54	74
dagstidningar	28	29	25	41
kvällstidningar	6	4	9	7
text-TV	6	8	4	11
andra medier	2	1	3	4
minns inte	15	11	22	6

Andelar i procent som använt respektive nyhetsmedium mer än normalt dagarna efter olyckan. Flera svar tillåtna.

Studeras förändringarna i medieanvändningen dagarna efter katastrofen bland dem som hade någon närstående med ombord på färjan (släkting, arbets- eller skolkamrat) finner man att denna kategori sökte information i flera informationskanaler som var tillgängliga för dem. Även bland dessa drabbade dominerar radio och TV. Särskilt för denna grupp har de olika informationskanalerna troligen kompletterat varandra, inte att de skulle ha uteslutit varandra; de nyheter som de fick från den ena eller andra kanalen behövde inte vara upprepningar.

En av anledningarna att söka sig till olika nyhetskanaler är att få en händelse, i det här fallet färjeolyckan, belyst ur olika vinklar. Eftersom katastrofen personligen berörde dem upplevde de sannolikt också informationen som viktig och det kan förklara, att en betydligt mindre andel bland dem som hade närstående ombord, än i befolkningen som helhet, glömt vilken eller vilka nyhetskanaler man anlitat.

Utländska medier

Studerar medievanorna omedelbart efter katastrofen visar det sig, att konsumtionen av utländska massmedier var begränsad i den estniska befolkningen. Hur ser det ut dagarna närmast efter förlisningen? Sökte man information om olyckan också i utländska nyhetskanaler? Vilka internationella medier använde man sig i så fall av (fråga 14)?

utländska medier	hela befolkningen	nationalitet		med närstående ombord
		ester	icke-ester	
Antal	1072	675	397	167
radio	12	10	17	13
TV	28	27	28	44
tidningar	2	2	1	2
andra medier	0,5	0,7	0,2	1
nej, minns inte	64	65	60	48

Andelen i procent som använt respektive utländskt nyhetsmedium dagarna efter katastrofen. Flera svar tillåtna.

Två påtagliga skillnader visar sig när det gäller konsumtionen av utländska respektive av inhemska medier: man vände sig i betydligt mindre utsträckning till utländska än till inhemska kanaler, bland de utländska nyhetskanalerna dominerar TV och bland de inhemska nyhetskanalerna dominerar radion.

De här konsumtionsmönstren kan tolkas på flera sätt. Ett grundläggande antagande är naturligtvis, att befolkningen i en situation som denna hyst tilltro till de nationella mediernas rapportering och därför inte i någon större omfattning sökt information hos utländska medier. Till bilden hör naturligtvis också, att delar av befolkningen i Estland inte har tillgång till utländska nyhetskanaler som t ex satellit- eller kabeltelevision.

För att få en bättre bild av konsumtionen av utländska nyhetsmedier har Tallinn-området studeras speciellt eftersom tillgången på utländska medier är större i huvudstaden än i övriga delar av landet. Bland annat kan befolkningen i Tallinn ta in finska televisionens sändningar.

Av tabellen nedan framgår ur vilken eller vilka utländsk(a) informationskälla(-or) befolkningen, men speciellt Tallinnborna, hämtade information om olyckan under de två dagarna som följde på denna.

Påtagliga skillnader noteras i konsumtionen av utländska TV-kanaler om Tallinnborna jämförs med befolkningen i stort. Vad gäller övriga upptagna medier föreligger knappast skillnader mellan Tallinn-området och landet i övrigt.

utländska medier	hela befolkningen	ester i Tallinn	icke-ester i Tallinn	hela befolkningen i Tallinn
Antal	1072			
radio	12	5	16	11
TV	28	50	39	44
tidning(ar)	2	2	1	1
andra medier	0,5	1	0	0,5
ingen(a), minns inte	64	47	53	59

Andelen i procent som använt respektive utländsk nyhetsmedium dagarna efter katastrofen. Flera svar tillåtna.

Kvaliteten i nyhetsförmedlingen

Hittills har endast redovisats kvantitativa aspekter i nyhetsförmedlingen, dvs den estländska befolkningens konsumtion av skilda nyhetsmedier. Den logiska fortsättningen är att studera hur man ser på mediebevakningen av katastrofen. Nyhetsförmedlingens kvalitet, t ex korrekthet, stil och framförande, är av stor betydelse vid en olycka som Estonias förlisning. Nyheter kan framföras så att de skapar smärta hos sörjande och anhöriga. Man kan rapportera nyheterna med pietet och utan jakt på sensationer.

Människornas syn på nyhetsförmedlingen i massmedierna i samband med fartygskatastrofen belyses genom följande tre frågor: (1) korrektheten i olika nyhetsmediers rapportering om händelsen, (2) fokuseringen på anhöriga - speglade medierna, på det hela taget, reaktioner hos närstående till förolyckade eller saknade på ett närgånget eller hänsynsfullt sätt och (3) ägnades (för) litet eller (för) stort utrymme i massmedierna åt att spegla reaktionerna hos de närstående?

Innan den upplevda korrektheten i pressen och i etermediers nyhetsprogram redovisas, anges inledningsvis vilken publik dessa nyhetskanaler hade.

utgåva/nyhetsprogram	hela befolkningen
lokaltidning	51
dagstidning	58
kvällstidning	16
ETV Aktuaalne Kaamera (estniska TVs nyhetsprogram)	85
kommersiella TV-kanalers nyhetsprogram	42
estnisk text-TV	23
Estlands Radios nyhetsprogram Päevakaja ("Dagens Eko")	43
Estlands Radios IV program, nyheterna	25
Raadio Kuku, nyhetssändningarna	11
Raadio Tallinn	8
Raadio Tartu	6
lokalradions nyheter	14
utländsk radio/TVs nyheter	30

Andelen i procent som nyttjat respektive utgåva/nyhetsprogram.

Om nyhetsinhämtningen fördelas på olika utgåvor och nyhetsprogram så får man en något annorlunda bild av befolkningens mediekonsumtion än vad som framgått tidigare. ETVs nyhetssändning Aktuaalne Kaamera når nu den största publiken medan t ex Estlands Radios nyhetssändningar inte alls har så stor publik som man har anledning att förmoda på basis av tidigare redovisningar. Varför dessa skillnader?

Någon egentlig motsättning mellan resultaten är det inte frågan om, eftersom de programlagda nyhetssändningarna i radio och TV kompletterades med en rad nyhetssändningar utanför ordinarie programtablåer. Såväl Raadio 2 som Raadio Kuku var oavbrutet i sändning med senaste nytt och kommentarer såväl under katastrofdagen som senare. Det finns således ingen motsättning mellan uppgifterna om storleken på publiken för specifika programlagda radio- och TV-nyheter och för lyssnare/tittare i allmänhet för respektive radio- eller TV-kanal.

utgåva/nyhetsprogram	inte korrekt	korrekt
lokaltidning	12	61
dagstidning	4	71
kvällstidning	9	58
ETV Aktuaalne Kaamera	3	80
kommersiella TV-kanalers nyhetsprogram	3	75
estnisk text-TV	5	73
Estlands Radios nyhetsprogram Päevakaja	2	84
Estlands Radios IV program, nyheterna	4	82
Raadio Kuku, nyhetssändningarna	-	87
Raadio Tallinn	4	7
Raadio Tartu	6	84
lokalradions nyheter	8	79
utländsk radio/TVs nyheter	3	80

Andelen i procent med olika bedömning bland dem som nyttjat respektive utgåva/nyhetsprogram.

Korrektheten i nyhetsrapporteringen

Hur bedömer man då hur olika nyhetsmedier rapporterat om katastrofen, om de berördas reaktioner och om orsakerna till olyckan? Korrektheten i utgåvor och nyhetsprogram skattas genom ett värde mellan 1 och 5 (se fråga 15). I tabellen ovan bildar de två lägsta värdena en kategori ("inte korrekt") medan värdena 4 och 5 bildar en annan ("korrekt").

Resultatet ger anledning att anta att rapporteringen av katastrofen i de estniska medierna skedde utan allvarligare problem eftersom positiva bedömningar överväger. Mindre än 10 % av mediernas nyttjare (utom för lokaltidningar) upplever att informationen i respektive medium inte var korrekt.

Intressant är förstås att studera hur personer som personligen berördes av katastrofen ser på rapporteringen i medierna? Den generella bilden ger vid handen, att gruppen som personligen berördes av det inträffade, oftare än dem, som inte drabbats personligen, ansåg att medierna inte varit korrekta i sin rapportering. Men det måste betonas att den tendensen är mycket svag.

uppfattning	hela befolkningen
Antal	1072
alldeles för litet	15
för litet	27
lagom	39
för stort	4
alldeles för stort	1
saknar uppfattning	14

Andelen i procent med respektive uppfattning.

Fokusering på anhöriga - för lite, för mycket eller lagom?

Hur uppfattas fokuseringen på anhöriga i nyhetsbevakningen? Har utrymmet som ägnats dessa i nyhetsmedierna, allmänt sett, varit för litet, för stort eller lagom (fråga 16)?

Den allmänna uppfattningen i Estland är att utrymmet som ägnats de anhöriga varit antingen lagom eller för litet (66 % avser detta), i varje fall inte för stort. Relativt många saknar uppfattning i frågan.

Men hur bedömer de som hade släktingar eller bekanta ombord på Estonia den här frågan? Om vi betraktar svaren som en skala där värdet 1 anger uppfattningen "alldeles för litet" utrymme och värdet 5 uppfattningen "alldeles för stort" utrymme kan inställningen skattas i olika grupper i form ett aritmetiskt medelvärde. Beräkningen innebär att ju högre medelvärde, desto större utrymme anser man att rapporteringen i massmedierna gett åt de anhörigas reaktioner.

grupper	medelvärde
människor, som inte kände	
någon av de resande personligen	2,3
familjemedlem, släkting med ombord	2,5
arbets-, skolkamrat med ombord	2,5
avlägsen bekant med ombord	2,3
hela befolkningen	2,4

Att rapporteringen om de närståendes reaktioner fått för stort utrymme anses i allmänhet något oftare bland dem som hade anhörig eller vän ombord på Estonia under olycksfärden. Följden blir ett något större medelvärde i dessa två grupper. Skillnaderna i medelvärde gentemot övriga är mycket små.

Den slutsatsen kan också dras på grundval av följande tabell, där enbart uttervärden angetts. Hur stort eller hur litet i omfång bedömer man att det material var, där det rapporterades om de närståendes reaktioner?

grupper	utrymmet var alldeles	
	för litet	för stort
människor, som inte kände någon av de resande personligen	42	5
familjemedlem, släkting med ombord	47	14
arbets-, skolkamrat med ombord	45	7
avlägsen bekant med ombord	40	4
hela befolkningen	42	5

Andelen i procent med respektive uppfattning.

Hänsyn eller inte?

För att bättre förstå hur rapporteringen om de anhöriga uppfattats ställdes en fråga om närgångenheten: anser man att medierna, på det hela taget, speglar de anhörigas reaktioner på ett närgånget eller på ett hänsynsfullt sätt (fråga 17)?

Frågan måste ha upplevts svår att besvara eftersom så många som en tredjedel inte kan ge uttryck för någon bestämd uppfattning. Det finns inget i undersökningen i övrigt som kan förklara detta förhållande utan om orsakerna kan enbart spekuleras. Kanske är det så, att esterna i gemen inte är vana att bedöma samhället och skilda fenomen i detta i etiska termer. Detta kan bero på att det estniska samhället befinner sig i en förändringsprocess där värderingar ändras och där man allmänt söker nya livsvärden genom vilka man kan bedöma den omgivande världen.

uppfattning	hela befolkningen
Antal	1072
alltför närgånget	3
närgånget	14
hänsynsfullt	48
alldeles för hänsynsfullt	3
saknar uppfattning	32

Andelen i procent med respektive uppfattning.

grupper	rapporteringen var alltför....	
	närgången	hänsynsfull
människor som inte kände		
någon av de resande personligen	15	50
familjemedlem, släkting med ombord	32	48
arbets-, skolkamrat med ombord	21	57
avlägsen bekant med ombord	20	49
hela befolkningen	17	51

Andelen i procent med respektive uppfattning.

Hur upplever de drabbade, dvs de som hade någon närstående ombord när Estonia förläste, närgångenheten i mediernas rapportering om katastrofen?

Svaret på frågan är logiskt. De människor, som berördes personligen av katastrofen, ansåg oftare än andra människor att rapporteringen i massmedierna, på det hela taget, varit (alltför) närgången. Det kan synas vara en helt naturlig reaktion hos människor som skakats om av händelserna.

Skillnaderna i bedömning är inte stora. Detta visar sig ännu tydligare om jämförelser görs mellan aritmetiska medelvärden av bedömningarna i olika grupperna. Svaren antas bilda en skala från 1 till 4; ju högre medelvärde desto mer hänsynsfull upplever man att mediernas rapportering varit.

grupper medelvärde

människor som inte kände	
någon av de resande personligen	2,8
familjemedlem, släkting med ombord	2,5
arbets-, skolkamrat med ombord	2,7
avlägsen bekant med ombord	2,8
hela befolkningen	2,8

Vad orsakade katastrofen

När en katastrof äger rum av en sådan omfattning som Estonias undergång - Östersjöns mest omfattande sjöolycka i modern tid - uppstår ofrånkomligen frågor om vad som kan ha orsakat olyckan (fråga 19).

Den vanligaste uppfattningen i Estland, speciellt bland esterna, rör tekniska fel och brister. Det anses således att det är (aspekter) på färjans konstruktion, som orsakat olyckan. Denna åsikt delas av strax över 40 % av de tillfrågade. Bland tänkbara olycksorsaker i övrigt anges allmänt bristande underhåll på båten (18 %, bland icke-ester 30 %), den mänskliga faktorn som

kan bestå av misstag från besättningen eller från rederiet (totalt 16 % men bland icke-ester 31 %). Många - 1/4 - saknar uppfattning i skuldfrågan.

Ett flertal tänkbara orsaker till katastrofen har nämnts; dessa har sammanförts till kategorin "andra orsaker". Här återfinns en mängd varierande uppfattningar. Tre som nämns oftast har att göra med sabotage, kollision med en rysk ubåt och/eller att vädret, stormen, den grova sjön orsakat katastrofen.

Vid tidpunkten för den här studien fanns relativt lite konkret information om vad som orsakat förlisningen. Människornas åsikter baserades till stor del på egna gissningar. En hel del rykten florerade både gällande sabotage och u-båtar. Till exempel har man i estländska medier praktiskt taget aldrig nämnt tanken på att en kollision med rysk ubåt skulle kunna ha orsakat olyckan. Men många trodde uppenbarligen det. Kanske erinrade man sig historier om våghalsiga turer med förmodade främmande ubåtar på Östersjön och intill den svenska kusten (se 2).

grupper	tekniska fel och brister	olyckans orsak(er)			saknar uppfattning
		allmänt bristande underhåll	mänsk- liga faktorn	andra orsaker	
människor som inte kände någon av de resande personligen	41	18	16	26	24
familjemedlem, släkting med ombord	42	9	23	41	22
arbets-, skolkamrat med ombord	48	16	15	33	19
avlägsen bekant med ombord	45	13	10	39	18
hela befolkningen	41	18	16	26	24

Andelen i procent i respektive grupp med olika uppfattning om olyckan. Flera svar tillättna.

Många av dem som svarade menade att olyckans orsaker inte stod att finna i den mänskliga faktorn utan var av teknisk natur, dvs som till stor del låg utanför de inblandade människornas kontroll. Svaren kan tolkas så att man i Estland hade tilltro till besättningens kompetens.

Hur såg människor med olika starka personliga bindningar till katastrofen på tänkbara olycksorsaker?

Anhöriga, dvs de som hade någon familjemedlem eller släkting ombord, tror oftare än andra, att den mänskliga faktorn eller "andra orsaker" orsakat katastrofen. I mindre utsträckning tror denna grupp på bristande underhåll som orsak. Men kategorin anhöriga är antalsmässigt liten, varför resultaten måste tolkas försiktigt.

färdmedel	medelvärde		
	Estland	väst- länder	medelvärdes- skillnad
motorcykel	5,4	4,7	-0,7
flyg	4,3	3,9	-0,4
båt/färja	4,0	3,5	-0,5
taxi	3,7	3,1	-0,6
privat-/personbil	3,7	3,3	-0,4
tåg	3,1	3,0	-0,1
buss	3,0	2,7	-0,3

Synen på säkerhet

Hur farliga uppfattas olika färdmedel?

Estonias undergång aktualiserar frågor om inte enbart färjors säkerhet, utan även allmänt om hur farligt det är att färdas med olika transportmedel. Sådana frågor har i Estland bara kommit fram i samtal människor emellan, tex om någon varit rädd för att flyga etc, men inte studerats i större utvalda undersökningar.

Människors uppfattning om olycksriskerna med olika färdmedel avser dels risker i Estland, dels risker i västländerna (frågorna 21 och 22). Uppfattningen om riskerna med ett färdmedel skattas längs en sju-gradig skala, där värdet 1 betyder att det inte finns någon risk alls medan värdet 7 betecknar att färdmedlet anses som mycket riskabelt. Beräknas aritmetiska medelvärden betyder således ett högt värde att transportmedlet betraktas som riskabelt.

Motorcykel upplevs allmänt som det farligaste färdmedlet. Därefter följer flyget, men detta uppfattas som betydligt mindre riskfyllt än motorcykeln. Passagerarbåt/färja, taxi och personbil kommer sedan. Som de säkraste färdmedlen anses tåg och buss.

De här resultaten kan inte valideras mot andra studier rörande människors upplevelse av risker med olika färdmedel eftersom några sådana inte utförts i Estland.

Hillve & Weibull (1) antar i sin undersökning att "risknivån" för båt/färja normalt i Sverige kan förväntas ligga på samma nivå som tåg, buss och flyg. Gör samma antagande här, kan differensen mellan medelvärdet för denna

kategori färdmedel (3,5) och för båt/färja (4,0) beskrivas som "Estoniaeffekten" (0,5 enheter). Enbart i kommande studier kan prövas om antagandena stämmer varvid det förväntas att andelen som bedömer resor med båt/färja som riskfyllda går ner.

Från redarhåll har framförts att det inte har varit samma minskning av estniska som av svenska passagerare. Hur detta skall tolkas i termer av risker är oklart. För många i Estland är färjelinjen det enda resealternativet medan många svenska passagerare på Estline var nöjesresenärer som lätt kunde välja ett annat alternativ.

Genomgående bedömer de tillfrågade färdmedlen i Estland som mer riskfyllda än motsvarande färdmedel i västländerna. Enligt signifikansprovningar (t-test) finns det statistiskt mätbara skillnader i bedömningen av varje typ av färdmedel. Om färdmedlen ordnas efter upplevd risk blir överensstämmelsen mellan nationella och internationella färdmedel i stort identisk ($r_s = .99$).

Är man säkerhetsmedveten?

I vilken utsträckning är man säkerhetsmedveten? När man reser med kollektiva transportmedel brukar man då ägna någon uppmärksamhet åt föreskrifter, skyltar som visar på nödutgångar, räddningsutrustning och liknande som gäller säkerheten (fråga 20)?

Av svaren framgår att en knapp fjärdedel (23 %) av de tillfrågade alltid eller oftast uppmärksammar dessa säkerhetsmedel men betydligt under hälften (46 %) gör det sällan eller aldrig.

Eftersom någon annan estnisk undersökning på det här området inte finns att tillgå är det svårt att tolka utfallet. Hillve & Weibull finner i den svenska studien att omkring hälften där kan karaktäriseras som säkerhetsmedvetna då de säger sig uppmärksamma säkerhetsföreskrifter (hälften bland dessa gör det alltid och hälften oftast). En knapp tredjedel uppmärksammar föreskrifter ibland medan en femtedel säger sig inte göra det. De säkerhetsmedvetna är genomgående något mer tveksamma till samtliga färdmedels säkerhet än de övriga. Säkerhetsmedvetenhet är relaterat till kön (kvinnor) och (högre) utbildning.

Jämförelser mellan Estland och Sverige

Avslutningsvis skall några jämförelser göras mellan resultaten i den estniska och i den svenska undersökningen. För en mer utförlig diskussion kring skillnaderna och i övrigt beträffande den svenska studien hänvisas till Hillve & Weibulls rapport.

Nyhets-spridningen i Estland kan sägas ha startat vid 03-tiden på olycksmorgonen och något tidigare där än i Sverige. I jämförelse med det svenska spridningsmönstret är den estniska nyhets-spridningsprocessen mer utdragen. Skillnaden, anser Hillve & Weibull, kan t ex bero på olika regelbundenhet i medievanor i de två länderna, att tillgången på medier per hushåll är olika i Estland och Sverige (lägre i Estland).

I båda länderna fick man vetskap om vad som hänt genom främst radion. I Sverige verkar TV få en allt större betydelse i medieanvändandet; TVs betydelse som första informationskälla är i Estland (ännu) liten sannolikt beroende på att nationell morgon-TV inte finns. Att man första gången fick reda på vad som hänt genom kontakter med andra personer är vanligare i Estland än i Sverige.

När man nåddes av nyheten befann sig majoriteten i bostaden eller på arbetet/i skolan; detta gäller i bägge länderna.

Relativt sett fler i Estland än i Sverige påstår, att de förmedlat nyheten om förlisningen vidare till andra. Måhända överskattar många här sin egen roll som nyhetsförmedlare.

Få, i de bägge länderna, kontaktade myndighet, rederiet, något massmedium för att få ytterligare information om olyckan. De besked man fick genom massmediernas rapportering synes således adekvata och tillräckliga.

Hur följde man händelseförloppet i medierna under de två dagar som följde på katastrofen? Radion framträder i Estland som uppföljningsmediet framför andra, tätt följt av TV och morgontidningar. Den muntliga förmedlingen har vid denna tid i skeendet i Estland inte längre den roll den tidigare haft. Under det första dygnet rapporterade radion och televisionen kontinuerligt om olyckan i Sverige. Föga förvånande är det huvudsakligen i dessa två medier, och framför allt i TV, som svenskarna följde katastrofen. Nyttjandet av utländska nyhetskanaler är litet i bägge länderna.

Både i Estland och i Sverige ser man positivt på korrektheten i nyhetsrapporteringen i de medier som man använt. Speciellt positiva bedömningar görs för radio och TV, dvs de medier som samlat störst publik. En viss tendens finns i den estniska studien till att anhöriga, dvs de som personligen berörts av det inträffade, oftare än dem som inte drabbats personligen, anser att medierna brustit i korrekthet i sin rapportering.

När det gäller mediernas fokusering på anhöriga anser man oftare i Sverige än i Estland, att utrymmet som ägnats dessa, allmänt sett, varit lagom stort; nästan en fjärdedel av svenskarna men "bara" 5 % av estlänarna tycker att utrymmet varit alldeles för/för stort. Betydligt fler i Estland än i Sverige saknar uppfattning i den här frågan. I den estniska studien är anhöriga oftare kritiska än personer som inte personligen drabbades av katastrofen.

Vad det gäller bedömningen av mediernas spegling av reaktionerna hos de anhöriga är uppfattningarna delade i Sverige: ungefär lika många bedömer bevakningen som hänsynsfull som närgången (ca 1/3 vardera). I Estland tycker nästan hälften att medierna speglar de anhörigas reaktioner på ett hänsynsfullt sätt. Många i Estland, men få i Sverige, saknar uppfattning i frågan.

I de här frågorna är det således många som saknar ståndpunkt i Estland; i Sverige har gemene man uppfattningar i dessa spörsmål. Förhållandet i Estland förklarar Saar med att esterna i allmänhet inte är vana att bedöma

samhället och skilda fenomen i detta i etiska termer. Detta kan bero på att det estniska samhället befinner sig i en förändringsprocess där värderingar ändras och där man allmänt söker nya livsvärden genom vilka man kan bedöma den omgivande världen.

Vad tror man föranledde katastrofen? "Tekniska fel" säger många i Sverige (ca 60 %) och/eller så skyller man på den mänskliga faktorn (drygt 30 %). Det förstnämnda anges frekvent också i Estland men den mänskliga faktorn framhålles inte lika ofta som i Sverige. Det kan tilläggas att i Estland florerade en hel del mer eller mindre (o)sannolika rykten om vad som orsakat förlisningen. Men också i skuldfrågan saknar många i Estland uppfattning.

Slutligen har studerats hur befolkningen, i ljuset av Estoniakatastrofen, bedömer risker med att färdas med olika transportmedel. Huruvida man kan räkna med någon "Estoniaeffekt" är svårt att säga. Vid jämförelse mellan Estland och Sverige finner man att esterna tenderar att se sina nationella färdmedel som riskablare än de internationella; i Sverige är det tvärt om.

SUMMARY IN ENGLISH

The ferry "M/S Estonia" went down in a storm in the early hours of September 28th 1994. The very same day the Swedish National Board of Psychological Defence contacted Ph.D. Andrus Saar in Tallinn, Estonia, with whom the Board had previously cooperated in two studies (5,6). Saar was asked to continue his work collecting newspaper clippings, audio and video recordings of news broadcasts etc, to document how Estonian mass media and authorities reacted to the news of the disaster. Saar was also asked to conduct a poll with the same questions as a poll conducted simultaneously in Sweden (1).

In this report Andrus Saar outlines what happened among the authorities in Tallinn during the night of the accident and in the following hours. The president called two senior advisers to form a crisis staff. On the governmental side two ministers undertook a similar task. Very soon a Republican Governmental Committee was appointed to coordinate the various activities of the government, the government agencies and the private firms engaged in the aftermath of the disaster. After a week the task of this super committee was changed into that of an investigative board.

Saar also describes the efforts made to take care of the next-to-kin of the victims. Crisis centers were established at the Estline terminal and at hospitals in Tallinn.

Great confusion developed regarding the passenger list as people were trying to find out who had survived or not. Even today there is no absolute figure stating how many people were on board during that fatal night. In general, Saar says, the Estonian media tried not to publish any unverified lists or to create undue sensationalism focusing the real or dashed hopes of next-to-kin as new names of possible survivors were brought in.

The poll conducted by Saar's company Saar Poll AS shows that nearly half of all Estonians had a relative or acquaintance on board. Among the non-Estonian minority less than a fifth knew anybody on board. The sinking was for this tiny country a true national disaster.

The poll shows that two thirds of all people learned about the tragedy through the radio, 29 % learned it by word-of-mouth and the rest from TV (which started extra news broadcasts at 1000 o'clock). When work started at 0900 a.m. three fourths of all people in Estonia had already heard about the accident.

Generally it can be said that the probability for people learning the news through radio or TV increased with age. Radio is a very important news source for old people, who tend to get up earlier and have more limited social intercourse than young people. Three fourth of all people in Estonia learned about the disaster at home. The rest learned about it at work or in school.

The first newspaper to report the accident was the Tallinn afternoon paper Õhtuleht. As printing and distribution is very slow in Estonia the morning papers could not report the accident until the next day.

The people who learned the news by word-of-mouth mostly did it in personal encounters (90 %), few learned it by telephone. Most learned it from their family, fellow workers/students or friends. Nearly 7 % heard it from total strangers.

The radio had been the outstanding news source during the morning hours on the day of the accident. It kept its top position also during the next few days, beating TV by a small and newspapers by a large margin. Newspapers were most important for middle-aged people between 30 and 54 years of age and for those with higher education.

The choice of radio channel depended mostly on its range and of the mother tongue of the listener. The Russian-speaking minority listened mainly to stations broadcasting in Russian, as most are not familiar with Estonian. The most popular station was the state owned commercial Raadio 2, which covers all of Estonia. According to Saar, a commercial local station in Tallinn named Raadio Kuku managed to collect quite a large public by continuous and superior reporting.

The single most important news source during the days after the disaster was however the regular news program *Aktuaalne Kamera* on state owned TV, which was watched by 85 % of all people. Private TV channels had no chance to beat state TV when it came to news reporting. Foreign media were not as popular as during other recent extraordinary events; Estonian media nowadays do quite well reporting news.

Those who had next-of-kin on board the Estonia were of course more engaged in finding news than others, zapping between all available radio and TV channels.

In general, approximately 80 % of all people in Estonia found the reporting in the media to be accurate; less than 10 % found it inaccurate. Local papers and evening papers have lower approval than other media; Raadio Kuku and state radio and TV news programs get the highest marks. Generally people feel that the feelings of the next-of-kin were spared and that their plight did not get undue attention by the media. As might be expected, the next-of-kin themselves are somewhat more critical than others in their judgement of the mass media.

Few (about 16 %) of all people in Estonia (and only 7 % of the Estonians) blamed the accident on the human factor. Most blamed the sinking on various technical causes beyond the power of the crew (when the poll was conducted the true cause was not known). Some wild rumours about sabotage or stray Russian submarines were circulating. When trade unionists in Finland and Sweden tried to blame the accident on bad seamanship of the Estonian crew it was taken as a national insult.

In the poll people were also asked to judge different means of communication according to how dangerous they were. The Estonians found motorcycles most dangerous, followed by airplanes, boats, taxis/private cars, trains and buses. In general they found vehicles in Estonia more dangerous than the same type of vehicles in the West. The sinking of the Estonia

probably did not influence the ranking very much. But it is difficult to be sure. Saar says that Estonians are not used to judge risks and that the question was unfamiliar to most people.

When travelling only 23 % of all people say they always or often pay attention to safety regulations such as warning signs, safety exits etc; 46 % say they never or almost never pay any attention. Compared to, for instance, Swedes, the Estonians are much more careless, or have much less respect for any regulations imposed by authorities.

In a commentary in this report Eino Tubin, the Swedish National Board of Psychological Defence, points out some cultural differences in the newly liberated Baltic countries and the countries of the West. He finds it surprising that internal governmental matters, like the question who should establish a crisis centre, could occupy so much space in the first official bulletins. When a governmental committee was appointed it could a week later be transformed into an investigative board without, apparently, any thought about who would be investigating whom.

A lack of trust, a heritage from the Soviet times, may be behind the fact that very few citizens bothered to make any contact with the authorities after the accident. Estonians are also still not used to pass judgement on press ethics or to compare risks.

REFERENSER

1. Hillve, Peter & Weibull, Lennart: Estoniakatastrofen, massmedierna och allmänheten. Resultat från en intervjuundersökning av den svenska allmänheten. SPF Rapport 168-6, Stockholm 1996.
2. Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter (eds.): Estonia - The Disaster in Estonian Media, SPF Rapport 168-5, Stockholm 1996.
3. Nordlund, Roland: Ett triangeldrama. Myndigheter, medborgare och medier i kris. SPF Meddelande 136:a, Stockholm 1994.
4. Raittila, Pentti: Mediernas Estonia - Myndigheter och massmedier som informatörer i Finland, SPF Rapport 168-2, Stockholm 1996.
5. Saar, Andrus & Stütz, Göran & Tubin, Eino: Ett ryktes anatomi. SPF Meddelande 132, Stockholm 1991.
6. Saar, Andrus & Stütz, Göran & Tubin, Eino: När alla lyssnade på radio. Moskvakuppen från Estlands horisont, SPF Meddelande 133, Stockholm 1992.

BILAGA I

Urvalets demografiska fördelning

kön	n	%
samtliga	1072	100
män	488	45,5
kvinnor	584	54,5

Vertikal procent.

ålder	n	%
samtliga	1072	100
15-19	117	10,9
20-29	192	17,9
30-39	202	18,8
40-54	243	22,6
55-69	212	19,8
70 år eller äldre	107	10,0

Vertikal procent.

etnisk tillhörighet	n	%
samtliga	1072	100
ester	675	63,0
ryssar	326	30,5
ukrainare	18	1,7
vitryssar	14	1,3
finländare	16	1,5
övriga	22	2,0

Vertikal procent.

sysselsättning	n	%
samtliga	1072	100
förvärvsarbetande	586	54,7
förvärvsarbetar inte	486	45,3

Vertikal procent.

utbildningsnivå	n	%
samtliga	1072	100
grundskola	432	40,3
gymnasium	494	46,0
postgymnasial utbildning	147	13,7

Vertikal procent.

region	n	%
samtliga	1072	100
NV Estland	454	42,4
NÖ Estland	225	21,0
SÖ Estland	214	20,0
SV Estland	118	11,0
Västestland	61	5,7

Vertikal procent.

BILAGA 2

Massmedier i Estland

Hösten 1994 var turbulent när det gäller estniska morgontidningar. Den statliga *Rahva Hääl*, som på sin tid var kommunistorgan, höll på att privatiseras och styckas; tidningen lades senare ner. Ägandeförhållandena i estnisk press var överhuvud taget oklara vid tidpunkten för Estoniakatastrofen.

Nedan angivna massmedier har berörts i denna studie.

Morgontidningar

Rahva Hääl, "Folkets Röst", statlig sexdagarstidning på estniska med rikstäckning.

Eesti Sõnumid, "Estniska Tidender", privat sexdagarstidning på estniska med rikstäckning.

Päevaleht, "Dagstidningen", privat sexdagarstidning på estniska med rikstäckning.

Postimees, "Postmannen", privat sexdagarstidning på estniska med rikstäckning.

Estonia, statlig sexdagarstidning på ryska med rikstäckning.

Molodjöz Estonii, "Ungdomens Estland", statlig sexdagarstidning på ryska med rikstäckning.

Hommikuleht, "Morgontidningen", privat sexdagarstidning på estniska med rikstäckning.

Kvällstidningar

Õhtuleht, "Kvällstidningen", privat sexdagarstidning på estniska med Tallinn som spridningsområde.

Vetsernii Kurjer, "Kvällskuriren", ryskspråkig utgåva av *Õhtuleht*.

Radio

Eesti Raadio program I, statlig rikstäckande radiokanal på estniska.

Raadio 2, statlig reklamfinansierad rikstäckande radiokanal på estniska.

Eesti Raadio program IV, statlig rikstäckande radiokanal på ryska.

Raadio Kuku, privat radiokanal för Tallinn-området på estniska.

Raadio Tallinn, privat radiokanal för Tallinn-området på ryska.

Raadio Tartu, privat radiokanal för Tartu-området på estniska.

Television

Eesti Televisioon (ETV), statlig rikstäckande TV-kanal på estniska.

EVTV, privat TV-kanal på estniska med ca 70 % täckning av landet.

Kanal 2, privat TV-kanal på estniska med ca 70 % täckning av landet.

RTV, privat TV-kanal på estniska med ca 70 % täckning av landet.

Finsk och svensk (i finsk överföring) TV kan ses i norra Estland, bl a i Tallinn-området. Överföringen av ryska TV-kanaler över det estniska sändarnätet avbröts 1993. Ryska kanaler finns nu endast i kabelnät eller tas emot via egen parabol.

BILAGA 3

Frågor - Svarsfördelningar

Introduktion

Goddag. Mitt namn är NN. Jag är intervjuare på opinionsinstitutet Saar Poll. Den här enkäten görs såväl i Estland som Sverige. Den berör många olika teman, men vi börjar med det känsligaste.

Som ni vet, så skedde en tragisk fartygsolycka på Östersjön natten till den 28 september. Färjan Estonia, som tillhörde ett estniskt-svenskt samägt företag, sjönk. Hundratals människor omkom.

Den här enkäten ingår i den forskning kring informationsspridning, som bedrivs av Styrelsen för psykologiskt försvar i samband med stora katastrofer. Här undersöks hur invånarna i Estland och Sverige bedömer massmediernas arbete under dagarna efter Estoniakatastrofen. Vi ber Er att svara på några frågor.

Fråga 1. Hur fick Ni först reda på att färjan Estonia förlist?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
någon berättade						
det för mig	311	29,0	178	26,4	132	33,3
från radion	686	64,0	470	69,6	216	54,3
från TVn	62	5,8	23	3,5	39	9,8
från morgontidning	2	0,2	1	0,1	1	0,3
från kvällstidning	6	0,6	1	0,1	5	1,3
minns inte	5	0,5	1	0,2	4	0,9

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 2. Om någon berättat: Vem berättade det först för Er?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga som fått nyheten berättad för sig	311	100	178	100	132	100
familjemedlem	93	30,1	60	33,6	33	25,3
nära anhörig på annan adress	17	5,4	13	7,2	4	3,0
släkting	11	3,5	7	3,7	4	3,3
vän eller bekant	71	22,8	35	19,5	36	27,3
arbets- /skolkamrat	96	31,0	54	30,4	42	31,8
främmande person	21	6,9	10	5,6	11	8,6
minns inte	1	0,4	0	0	1	0,9

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 3. På vilket sätt då? Var det personligen, per telefon eller på annat sätt?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga som fått nyheten berättad för sig	311	100	178	100	132	100
personligen	277	89,5	158	88,7	119	90,4
per telefon	25	8,2	16	9,1	9	7,0
på annat sätt	7	2,3	4	2,1	3	2,6

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 4. När fick Ni först reda på att färjan förlist. Vad var klockan ungefär då?

	Samtliga			Nationalitet					
	n	kf	%	ester	kf	icke-ester	kf	%	%
	n	%	%	n	%	%	n	%	%
Samtliga	1072	100		675	100		397	100	
0201-0300	3	0,3	0,3	0	0	0	3	0,8	0,8
0301-0600	47	4,3	4,6	38	5,7	5,7	8	2,1	2,9
0601-0700	212	19,8	24,4	161	23,9	29,6	51	12,8	15,7
0701-0730	179	16,7	41,1	145	21,5	51,1	33	8,4	24,1
0731-0800	144	13,5	54,6	89	13,2	64,3	55	13,9	38,0
0801-0830	140	13,1	67,7	90	13,3	77,6	50	12,7	50,7
0830-0900	57	5,3	73,0	31	4,6	82,2	26	6,5	57,2
0901-1000	83	7,8	80,8	47	7,0	89,2	36	9,0	66,2
1001-1200	74	6,9	87,7	37	5,4	94,6	37	9,4	75,6
1201-2400	89	8,3	96,0	23	3,4	98,0	66	16,6	92,2
0001-senare (natten till torsdag)	10	1,0	97,0	3	0,4	98,4	8	2,0	94,2
minns inte exakt	34	3,1	100,1	10	1,5	99,9	24	5,9	100,1

Absolut antal, vertikal och kumulativ procent.

Fråga 5. Var befann Ni Er när Ni fick reda på vad som hänt?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester	icke-ester	n	%
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
hemma i bostaden	788	73,5	524	77,6	264	66,5
på väg till arbetet etc	59	5,5	36	5,4	23	5,7
på arbetet/i skolan	167	15,6	83	12,3	84	21,2
utomlands	8	0,8	6	0,9	2	0,5
någon annanstans	47	4,4	26	3,8	22	5,5
minns inte	2	0,2	0	0	2	0,6

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 6. Bland de människor som Ni pratade med, fanns det någon som inte kände till olyckan?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
ja	386	36,0	230	34,0	156	39,3
nej	608	56,7	402	59,5	206	51,9
vet inte	78	7,3	44	6,5	35	8,8

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 7. Tog Ni själv, efter det att Ni fick kännedom om förlisningen kontakt med någon myndighet, med rederiet eller med något massmedium för att få ytterligare information om katastrofen?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072		675		397	
ja, med myndighet (t ex polis, räddningstjänst etc)	18	1,7	11	1,7	6	1,6
ja, med Estline	7	0,6	6	0,8	1	0,3
ja, med medier	6	0,6	4	0,6	2	0,6
ja, med annat	3	0,3	3	0,4	0	0

Absolut antal och vertikal procent. Flera svar tillåtna.

Fråga 8. Försökte Ni fortlöpande att följa nyheterna om Estonia under de två första dagarna efter katastrofen? I så fall genom vilket eller vilka nyhetsmedier?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072		675		397	
genom radio	938	87,5	620	91,8	318	80,2
genom TV	896	83,6	583	86,3	313	79,0
genom morgontidning	616	57,5	450	66,7	166	41,7
genom kvällstidning	133	12,4	73	10,7	61	15,3
på annat sätt	52	4,8	19	2,9	32	8,2
minns inte	51	4,8	20	2,9	32	8,0

Absolut antal och vertikal procent. Flera svar tillåtna.

Fråga 9. Genom vilken radiokanal följde Ni i första hand olycksrapporteringen?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga som följt olycksrapporteringen i radio	936	100	619	100	316	100
lyssnade men minns/vet inte vilken kanal	29	3,1	18	3,0	11	3,4
Eesti Raadio						
I program	199	21,3	179	28,9	20	6,4
Raadio 2	331	35,4	310	50,0	21	6,6
Eesti Raadio						
IV program	209	22,3	7	1,2	201	63,7
Raadio Kuku	54	5,7	52	8,3	2	0,6
Raadio Tallinn	53	5,6	4	0,6	49	15,5
Raadio Tartu	26	2,8	25	4,1	1	0,4
annan lokal radiokanal	24	2,6	19	3,1	5	1,5
utländsk radiostation	11	1,2	5	0,8	6	2,0

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 10. Genom vilken TV-kanal följde Ni i första hand olycksrapporteringen?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga som följt olycksrapporteringen i TV	903	100	585	100	319	100
tittade men minns/vet inte vilken kanal	96	10,7	54	9,2	43	13,4
Eesti Televisioon (ETV)	658	72,8	439	75,2	218	68,5
EVTV	54	5,9	47	8,0	7	2,1
Kanal 2	12	1,3	5	0,9	6	1,9
RTV	1	0,1	1	0,2	0	0
ETV Teksti TV	11	1,2	7	1,3	3	1,0
Yleisradio Teksti TV	7	0,7	4	0,8	2	0,7
finsk TV program 1	9	1,0	7	1,2	2	0,6
finsk TV program 2	2	0,2	2	0,3	0	0
finsk TV program 3	11	1,2	6	1,1	4	1,3
svensk TV	3	0,3	1	0,1	2	0,7
svensk satellit-TV	1	0,1	1	0,2	0	0
annan utländsk kanal	41	4,5	9	1,5	32	9,9

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 11/12. Genom vilken morgon- eller kvällstidning följde Ni i första hand olycksrapporteringen?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga som följt olycksrapporteringen i tidning	780	100	542	100	239	100
Morgontidningar:						
Rahva Hääl	60	9,5	60	13,0	0	0
Eesti Sõnumid	120	19,0	113	24,6	7	4,1
Päevaleht	63	10,0	61	13,3	2	1,3
Postimees	147	23,2	141	30,6	6	3,6
Estonia	51	8,1	3	0,6	49	28,0
Molodjoz Estonii	86	13,6	7	1,6	79	45,3
Hommikuleht	13	2,0	11	2,5	1	0,8
utländsk	4	0,6	4	0,8	0	0
annan tidning	89	14,0	60	13,0	29	16,9
Kvällstidningar:						
Õhtuleht	85	57,9	78	95,9	7	10,7
Vetsernii Kurjer	54	37,0	3	3,1	52	79,0
utländsk	8	5,1	1	1,0	7	10,3

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 13. Var det någon eller några mediekanaler som Ni under de två dagarna efter olyckan använde mer än vanligt därför att Ni ville följa händelseutvecklingen kring färjekatastrofen?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072		675		397	
radio	750	70,0	501	74,2	249	62,9
TV	665	62,1	449	66,6	216	54,4
morgontidning(ar)	295	27,5	198	29,3	98	24,6
kvällstidning(ar)	62	5,8	26	3,8	36	9,2
estnisk text-TV	67	6,3	52	7,6	16	4,0
andra kanaler	20	1,9	9	1,3	11	2,9
minns inte	156	14,6	71	10,5	85	21,5

Absolut antal och vertikal procent. Flera svar tillåtna.

Fråga 14. Försökte Ni under de två första dagarna efter katastrofen få information om förlisningen genom utländska nyhetsmedier?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072		675		397	
radio	132	12,3	65	9,6	67	16,9
TV	296	27,6	184	27,2	113	28,4
tidningar	16	1,5	12	1,8	4	1,1
andra medier	6	0,5	5	0,7	1	0,2
minns inte	680	63,5	441	65,4	239	60,2

Absolut antal och vertikal procent. Flera svar tillåtna.

Fråga 15. Om Ni tänker på hur olika nyhetsmedier rapporterat om färjekatastrofen, om de berördas reaktioner och om orsakerna, hur värderar Ni då följande mediers bevakning av det inträffade?

Jag ber Er ange på en skala mellan 1 och 5 där 5 innebär att nyhetsbevakningen har gjorts på ett korrekt sätt och 1 att den skett på ett icke korrekt sätt. Vad anser Ni om nyhetsbevakningen i...

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
... den lokaltidning Ni brukar läsa						
1	18	1,7	13	1,9	5	1,4
2	45	4,2	39	5,8	6	1,4
3	152	14,2	18	17,4	34	8,7
4	164	15,3	134	19,9	30	7,5
5	168	15,6	118	17,4	50	12,5
följde inte	525	48,9	253	37,5	272	68,5
... den morgontidning Ni brukar läsa						
1	10	0,9	2	0,3	8	2,0
2	16	1,5	8	1,2	8	2,0
3	154	14,3	100	14,8	53	13,5
4	246	23,0	205	30,3	42	10,5
5	195	18,2	143	21,2	52	13,1
följde inte	451	42,1	217	32,2	234	58,9

fråga 15 forts

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
... den kvällstidning Ni brukar läsa						
1	5	0,5	2	0,3	4	0,9
2	10	1,0	5	0,8	5	1,2
3	58	5,4	33	4,9	25	6,3
4	57	5,3	35	5,2	22	5,5
5	44	4,1	23	3,3	22	5,5
följde inte	897	83,7	577	85,5	320	80,6
... Aktuaalne Kaamera						
1	9	0,8	5	0,8	4	1,0
2	20	1,9	11	1,6	9	2,3
3	156	14,6	88	13,0	68	17,2
4	327	30,5	246	36,4	81	20,4
5	402	37,5	270	40,0	131	33,1
följde inte	158	14,8	55	8,2	103	26,0
... reklam-TV						
1	4	0,4	2	0,3	2	0,5
2	12	1,1	8	1,2	3	0,9
3	96	9,0	74	11,0	22	5,6
4	189	17,6	157	23,2	32	8,1
5	155	14,5	122	18,1	33	8,2
följde inte	616	57,5	312	46,2	305	76,7
... Eesti Televisioon, text-TV						
1	5	0,5	3	0,5	2	0,5
2	7	0,7	6	0,9	1	0,3
3	53	5,0	43	6,4	10	2,5
4	80	7,4	69	10,2	11	2,8
5	101	9,4	73	10,8	28	7,0
följde inte	826	77,0	481	71,3	345	86,8

fråga 15 forts

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
... Eesti Raadio, Päevakaja						
1	3	0,2	3	0,4	0	0
2	5	0,4	4	0,5	1	0,3
3	69	6,5	57	8,5	12	3,0
4	177	16,5	165	24,5	12	3,0
5	212	19,8	191	28,2	22	5,4
följde inte	606	56,5	256	37,8	350	88,3
... Eesti Raadio IV program						
1	6	0,6	1	0,1	5	1,4
2	5	0,4	1	0,1	4	0,9
3	36	3,4	13	1,9	23	5,9
4	92	8,6	18	2,6	75	18,8
5	128	11,9	14	2,0	114	28,8
följde inte	805	75,1	629	93,2	176	44,2
... Raadio Kuku						
1	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0
3	16	1,5	12	1,8	4	0,9
4	40	3,8	38	5,7	2	0,5
5	62	5,8	54	7,9	9	2,2
följde inte	954	89,0	571	84,6	383	96,4
... Raadio Tallinns nyhetsprogram						
1	2	0,2	0	0	2	0,5
2	2	0,2	2	0,2	0	0
3	15	1,4	4	0,6	10	2,6
4	26	2,4	6	0,8	21	5,2
5	42	3,9	7	1,1	35	8,8
följde inte	985	91,9	656	97,2	329	82,8

fråga 15 forts

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
... Raadio Tartus nyhetsprogram						
1	1	0,1	1	0,1	0	0
2	3	0,3	3	0,4	0	0
3	7	0,6	6	0,9	1	0,3
4	23	2,2	21	3,1	2	0,6
5	30	2,8	29	4,3	1	0,3
följde inte	1008	94,0	615	91,2	393	98,9
... lokalradions nyheter						
1	4	0,3	3	0,4	1	0,2
2	9	0,8	5	0,8	3	0,8
3	35	3,3	28	4,2	7	1,9
4	53	5,0	48	7,1	5	1,4
5	52	4,9	34	5,1	18	4,5
följde inte	919	85,7	557	82,5	362	91,2
... utländska radio/TV-stationers nyheter						
1	1	0,1	0	0	1	0,2
2	10	0,9	4	0,7	6	1,4
3	52	4,8	26	3,9	25	6,4
4	109	10,1	63	9,3	46	11,6
5	150	14,0	74	11,0	76	19,1
följde inte	750	70,0	507	75,1	243	61,3

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 16. Det har diskuterats en del om hur medierna har rapporterat om de anhöriga till omkomna och saknade i olyckan. Anser Ni, allmänt sett, att det utrymme som ägnats de anhöriga i nyhetsrapporteringen varit alldeles för litet, för litet, lagom, för stort eller alldeles för stort?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
alldeles för litet	164	15,3	63	9,3	101	25,4
för litet	285	26,6	182	26,9	103	26,0
lagom	415	38,7	302	44,8	113	28,4
för stort	43	4,0	32	4,7	11	2,8
alldeles för stort	11	1,0	8	1,2	3	0,8
saknar uppfattning	154	14,3	88	13,0	66	16,6

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 17. Anser Ni att medierna, på det hela taget, speglar de anhörigas reaktioner på ett alldeles för närgånget, närgånget, hänsynsfullt eller alldeles för hänsynsfullt sätt?

	Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	100
alldeles för närgånget	28	2,6	21	3,1	7	1,7
närgånget	152	14,2	110	16,2	42	10,7
hänsynsfullt	514	47,9	316	46,9	197	49,7
alldeles för hänsynsfullt	34	3,2	14	2,1	20	5,0
saknar uppfattning	344	32,1	214	31,6	130	32,9

Absolut antal och vertikal procent.

Fråga 18. Känner eller kände Ni personligen någon som var med på Estonia?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072		675		397	
nej ingen	668	62,3	340	50,4	328	82,6
ja, nära anhörig	18	1,7	18	2,7	0	0
ja, arbetskamrat, personlig vän	149	13,9	127	18,8	22	5,6
ja, men inte så nära bekant	232	21,6	192	28,5	39	9,9
ja, någon annan	50	4,6	36	5,3	14	3,5

Absolut antal och vertikal procent. Flera svar tillåtna.

Fråga 19. Vad föranledde enligt Er uppfattning olyckan med Estonia?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072		675		397	
tekniska fel och brister	436	40,7	312	46,2	124	31,2
allmänt bristande underhåll	190	17,7	70	10,4	120	30,2
den mänskliga faktorn	173	16,2	49	7,2	124	31,3
annan/andra orsak(er)	276	25,7	229	33,9	47	11,9
saknar upp- fattning	259	24,2	151	22,4	108	27,2

Absolut antal och vertikal procent. Flera svar tillåtna.

Fråga 20 När Ni reser med allmänna färdmedel, t ex flyg och båt eller bor på hotell, brukar Ni då ägna uppmärksamhet åt föreskrifter, nödutgångar, räddningsutrustning och liknande som gäller säkerheten?

	Samtliga		Nationalitet			
	n	%	ester		icke-ester	
	n	%	n	%	n	%
Samtliga	1072	100	675	100	397	99
ja, alltid	124	12	59	9	65	16
ja, oftast	123	11	82	12	41	10
ja, ibland	333	31	221	33	112	28
nej, nästan aldrig	244	23	167	25	77	19
nej, aldrig	245	23	143	21	102	26
ej svar	3		3		0	

Absolut antal och vertikal procent. Procenten beräknad enbart på dem som besvarat frågan.

Fråga 21. Hur värderar Ni i allmänhet säkerheten hos olika färdmedel i Estland? Ange på en skala från 1 till 7, där 1 står för ingen risk alls och 7 för att risken för olyckor är mycket stor. Hur bedömer Ni ...

		Samtliga		Nationalitet			
		n	%	ester		icke-ester	
		n	%	n	%	n	%
Samtliga		1072	100	675	100	397	100
... taxi	1	63	5,9	25	3,7	37	9,5
	2	147	13,8	99	14,7	48	12,2
	3	283	26,5	193	28,7	90	22,7
	4	296	27,7	192	28,5	104	26,4
	5	160	15,0	111	16,5	49	12,6
	6	60	5,6	31	4,6	29	7,4
	7	59	5,5	23	3,4	36	9,2
... buss	1	114	10,6	46	6,8	68	17,2
	2	344	32,1	227	33,7	117	29,4
	3	255	23,9	188	27,8	68	17,1
	4	208	19,4	133	19,7	76	19,1
	5	81	7,6	51	7,5	30	7,6
	6	39	3,7	21	3,2	18	4,5
	7	29	2,7	9	1,3	20	5,0

fråga 21 forts

		Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
		n	%	ester		icke-ester	
		n	%	n	%	n	%
Samtliga		1072	100	675	100	397	100
... privatbil	1	83	7,8	41	6,1	42	10,6
	2	218	20,5	175	26,1	43	10,9
	3	208	19,5	150	22,3	58	14,7
	4	245	23,0	172	25,6	73	18,7
	5	147	13,8	74	11,0	73	18,7
	6	86	8,1	32	4,8	54	13,7
	7	77	7,3	27	4,1	50	12,7
... motorcykel	1	12	1,1	4	0,6	8	2,0
	2	37	3,4	23	3,5	13	3,3
	3	87	8,2	69	10,2	18	4,7
	4	170	16,0	111	16,6	59	14,9
	5	189	17,8	141	21,0	49	12,5
	6	235	22,1	153	22,8	82	20,9
	7	334	31,4	170	25,3	164	41,8
... tåg	1	113	10,6	60	8,9	53	13,4
	2	347	32,5	243	36,1	104	26,4
	3	221	20,7	138	20,5	83	21,1
	4	207	19,4	126	18,8	80	20,4
	5	92	8,6	56	8,3	36	9,1
	6	47	4,4	34	5,0	14	3,5
	7	40	3,8	16	2,4	24	6,0
... båt/färja	1	41	3,9	26	3,8	16	4,0
	2	179	16,9	136	20,3	43	11,0
	3	228	21,5	164	24,5	64	16,4
	4	251	23,6	157	23,4	94	24,0
	5	140	13,1	82	12,3	57	14,6
	6	115	10,8	68	10,1	47	12,1
	7	108	10,1	38	5,7	70	17,8

fråga 21 forts

		Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
				ester		icke-ester	
		n	%	n	%	n	%
Samtliga		1072	100	675	100	397	100
... flyg	1	49	4,6	30	4,5	19	4,9
	2	131	12,4	94	14,0	37	9,5
	3	180	16,9	128	19,0	52	13,3
	4	241	22,6	151	22,5	89	22,8
	5	167	15,7	117	17,4	50	12,8
	6	155	14,6	90	13,4	65	16,7
	7	140	13,2	62	9,2	78	20,0

Absolut antal och vertikal procent. Procenten beräknad enbart på dem som besvarat frågan.

Fråga 22. Ange på motsvarande skala säkerheten hos olika färdmedel i utlandet.

		Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
				ester		icke-ester	
		n	%	n	%	n	%
Samtliga		1072	100	675	100	397	100
... taxi	1	92	9,3	41	6,5	52	14,0
	2	277	28,0	181	29,0	97	26,2
	3	271	27,4	186	29,9	85	23,1
	4	206	20,8	136	21,8	70	19,0
	5	78	7,9	45	7,3	33	9,0
	6	34	3,4	23	3,6	11	3,0
	7	33	3,3	12	1,9	21	5,7
... buss	1	149	14,9	66	10,6	82	22,2
	2	384	38,6	262	42,0	122	32,8
	3	233	23,4	159	25,5	73	19,8
	4	139	14,0	86	13,8	53	14,3
	5	40	4,0	25	4,0	15	4,1
	6	23	2,3	17	2,7	6	1,5
	7	28	2,8	9	1,5	19	5,1

fråga 22 forts

		Samtliga		<u>Nationalitet</u>			
				ester		icke-ester	
		n	%	n	%	n	%
Samtliga		1072	100	675	100	397	100
... privatbil	1	85	8,5	41	6,6	43	11,7
	2	256	25,7	197	31,5	59	15,9
	3	262	26,4	176	28,2	86	23,3
	4	218	21,9	135	21,6	83	22,4
	5	83	8,3	38	6,1	44	11,9
	6	43	4,4	22	3,4	22	5,9
	7	49	4,9	16	2,5	33	8,9
... motorcykel	1	15	1,5	6	0,9	9	2,5
	2	76	7,7	50	8,1	26	7,1
	3	149	15,1	105	16,9	44	11,9
	4	216	21,9	141	22,8	74	20,2
	5	168	17,0	113	18,2	55	15,0
	6	180	18,2	115	18,5	65	17,8
	7	183	18,5	89	14,5	93	25,4
... tåg	1	117	11,7	51	8,2	65	17,7
	2	362	36,4	244	39,1	118	31,9
	3	206	20,7	140	22,5	65	17,7
	4	166	16,7	101	16,1	66	17,8
	5	78	7,9	56	8,9	23	6,1
	6	35	3,5	21	3,3	14	3,7
	7	30	3,0	11	1,8	19	5,1
... båt/färja	1	71	7,1	31	4,9	40	10,9
	2	238	24,0	160	25,7	78	21,1
	3	236	23,7	158	25,3	78	21,1
	4	209	21,1	137	22,0	72	19,5
	5	112	11,3	70	11,3	42	11,4
	6	76	7,6	47	7,6	28	7,7
	7	51	5,1	20	3,2	31	8,4
... flyg	1	56	5,7	24	3,8	33	8,8
	2	174	17,5	117	18,6	57	15,5
	3	221	22,2	148	23,7	73	19,7
	4	214	21,5	130	20,7	84	22,7
	5	145	14,6	98	15,7	47	12,7
	6	95	9,5	65	10,3	30	8,1
	7	91	9,1	44	7,1	46	12,5

Absolut antal och vertikal procent. Procenten beräknad enbart på dem som besvarat frågan.

EN SVENSK KOMMENTAR

Eino Tubin

En kommentar till Saars redogörelser för det kronologiska skeendet vid katastrofen kan vara på sin plats. Även svaren i intervjuundersökningen kan behöva sättas in i ett större sammanhang. Alla ord och begrepp har inte samma valör i dagens estniska samhälle som i det svenska med dess långvariga tradition av lugn och demokratisk utveckling.

De baltiska staterna återfick självständigheten 1991. Den som med någon tids mellanrum besöker länderna ser varje gång tecken på snabb ekonomisk förvandling. Gatubilden förvandlas, nya företag växer upp, servicenäringar byggs ut. Men hur djupt har utvecklingen egentligen trängt?

Till det negativa arvet efter ett halvsekel av främmande ockupation hör den delvis förstörda förvaltningsstrukturen i dessa länder. Medan man i västerländska demokratier under efterkrigstiden målmedvetet strävat efter att göra myndigheterna mer serviceinriktade och att ge medborgarna ett med tiden större medinflytande så tvingades utvecklingen i Baltikum staterna åt det motsatta hållet. Den föregivna statsnyttan fick alltid gå före medborgarintressena. En för västerlänningar svårbegriplig politisk struktur infördes där den verkliga makten ofta låg någon annanstans än vad man kunde vänta sig och där alla former av feedback mellan myndigheter och medborgare saknades. Resultatet blev inte minst en kompakt misstro från medborgarna mot alla former av statlig myndighet.

Det första målet vid frigörelsen i Baltikum var att bryta loss de tre länderna från Sovjetunionen och att återställa självständigheten. Genom fria val hade demokratiskt valda ledare utsetts. Men själva ledningsstrukturen var alltså utformad efter den gamla kommunistiska mallen. Under Moskva-kuppen i augusti 1991 rådde det ex oklarhet om vem som egentligen var Estlands statschef (1). Var det ordföranden i Högsta Rådet (d v s den som allmänt betecknades som landets president), statsministern eller parlamentets talman? Exemplet illustrerar väl svårigheterna med ett systemskifte.

Gigantisk samhällsomvandling

Det var ingen lätt uppgift att på samma gång och utan någon tidsfrist utföra en rad gigantiska samhällsomvandlingsprojekt, bl a att ge länderna västerländskt, demokratiskt styrelseskick, få ut kvarvarande ryska trupper, bygga upp egna försvarsmakter, avveckla de miljöförstörande storindustrier som byggts upp under kommunismen, lägga om utrikeshandeln från öst till väst, skaffa egen hållbar valuta och sanera ekonomin. Samtidigt skulle man börja lösa de minoritetsproblem som uppstått genom årtionden av massinvandring av lågutbildad arbetskraft, f d sovjetmedborgare utan annan hemvist. Med nationella variationer går dessa teman igen i alla de tre baltiska staternas utveckling efter frigörelsen.

Kanske är det ett under att omvandlingsarbetet kommit så långt idag och med relativt lite friktion. De tre baltiska staterna har genomfört flera demokratiskt korrekta regimskiften, ekonomin har sanerats, valutan stabiliserats, suveräniteten stärkts, utrikeshandeln lagts om. I allt fler hänseenden bör man sluta betrakta dem som f d Sovjetrepubliker utan i första hand som vanliga nordiska grannländer.

Men den snabba utvecklingen har också medfört nya problem: bland de avigsidor som fått mest uppmärksamhet är otrygghet och fattigdom bland de sämst ställda, ökad kriminalitet, politisk turbulens. Minoritetsproblemen är långtifrån lösta.

För svensk del är det möjligen mest intressant att studera utvecklingen i Estland, som tydligast sökt orientera sig mot Sverige och Finland i sitt sökande efter utländska förebilder. De estniska erfarenheterna kan ge ett intressant jämförelsematerial för oss; vi har ofta själva haft att ta ställning till liknande problem tidigare. Esternas sätt att närma sig lösningar kan måhända ge oss nya infallsvinklar för frågor kring vårt eget samhälle.

Estonia-katastrofen och dess återverkningar i Estland, Finland och Sverige ger SPF åter anledning att uppmärksamma den estniska samhällsutvecklingen med speciell tonvikt på förhållandet mellan medier, myndigheter och medborgare, det klassiska triangeldrama som en stor del av SPFs forskning kretsar kring (2).

Förändrad massmediestruktur

Massmediestrukturen har genomgått kraftiga förändringar sedan frigörelsen. Esterna var tidigare ett av världens mest tidningsläsade folk med fler tidningsexemplar per capita än t ex i Sverige. Efter frigörelsen har antalet tidningsexemplar sjunkit drastiskt. Den närmast liggande förklaringen är ekonomisk: lösnummerpriserna har höjts och lönerna har sjunkit i värde. Man har helt enkelt inte råd att köpa tidning i samma utsträckning som tidigare.

En ytterligare hämsko på pressen är de långa pressläggningstiderna. Dem kan man inte göra så mycket åt förrän man får råd med stora satsningar på moderna tryckerier och distribution. Vid Estonias förlisning var det bara kvällstidningarna som hade någon möjlighet att få in något om katastrofen samma dygn som den hände. Genom sin långsamhet förpassades pressen att spela en andraplansroll under det första intensiva nyhetsskedet.

En skillnad mellan Estland och Sverige visar sig också i valet mellan radio och TV som viktigaste informationskälla under de första dagarna.

Som Hillve & Weibull visar i sin studie så tillmätte man i Sverige radio och TV ungefär lika stor betydelse som informationskällor efter mordet på statsminister Olof Palme 1986 (3). Vid Estoniakatastrofen 1994 hade TV klart ökat i betydelse som informationskanal, medan betydelsen av radio och press minskade. Anledningen är givetvis att både TV2 och TV4 infört regelbundna morgonsändningar och att det är allmänt känt att kanalerna har hög beredskap för extra nyhetssändningar om något extraordinärt

inträffar. Den som vill följa ett dramatiskt skeende i svensk TV kan låta apparaten stå på och bläddra - zappa - mellan de kanaler som har nyhetssändningar.

I Estland har den massmediala utvecklingen inte hunnit lika långt. Normalt skulle statlig TV ha börjat sina sändningar klockan fem på eftermiddagen, men lyckades få igång nyhetssändningar redan på morgonen kl 1000, dvs sju timmar före ordinarie sändningsstart. Radion var då redan igång och behöll sin status som huvudsaklig första informationskälla även under de kommande dagarna, trots att televisionens roll ökade betydligt efter hand. I den estniska enkäten anger 88 % att de hade radion som huvudsaklig första informationskälla under de två dagarna efter katastrofen, medan 84 % anger TV (man kunde ange fler än en källa).

Etermedierna var tidigare statliga i Estland, nu drivs statliga kanaler i konkurrens med flera nyttillkomna privata kanaler. Av Saars redogörelse visar det sig, kanske något överraskande, att den privata radiokanalen Raadio Kuku svarade för den bästa journalistiken i samband med Estonia-katastrofen. På TV-sidan däremot hade de privata TV-kanalerna, som framför allt profilerat sig när det gäller underhållning, inga möjligheter att tävla med den statliga public-service televisionen när det gäller nyhetsförmedling.

Esters och icke-esters skilda medievanor framgår mycket tydligt i materialet. Som Saar påpekar har icke-esterna generellt dåliga kunskaper i estniska och fördrar därför ryskspråkiga medier. Varför ester föredrar medier på sitt modersmål behöver knappast någon förklaring; de tillgängliga estniska medierna är av högre kvalitet och det finns en utbredd folklig motvilja mot att använda det ryska språket, som upplevdes som ett tvång under ockupationstiden. Ett intressant forskningsprojekt för framtiden skulle kunna vara att följa den stora minoritetsgruppen för att se i vilken mån den låter sig assimileras i det estniska samhället bl a när det gäller medieval.

Högpressetik

Enligt Saar var samtliga estniska medier noga med etiken i samband med färjekatastrofen. Någon sensationsjakt var det inte frågan om t ex när det gällde publiceringen av de omdiskuterade och osäkra namnlistorna på passagerare eller överlevande/bärgade. Genomgående anser mer än 70 % av alla tillfrågade att medierna rapporterade sakligt (lokaltidningar och kvällstidningar får dock något lägre betyg).

En orsak till detta är säkert att katastrofen upplevdes så personligt av såväl journalister som av mediekonsumenterna. Enligt intervjuundersökningen kände nära hälften av alla ester och en knapp femtedel av minoritetsbefolkningen i Estland någon eller några som var med ombord på olycksfärjan. Detta går inte att omsätta till svenska förhållanden; en katastrof av sådan omfattning att varannan svensk personligen skulle känna något offer går knappast att föreställa sig. Varje försök att i ett sådant läge skapa sensationalism - om nu något velat det - hade omedelbart slagit tillbaka.

Vem upprättar ett kriscentrum?

När det gäller makthavarnas åtgärder vid katastrofen väcker Saars text onekligen en del frågor som hör samman med den estniska samhällsapparatusens anpassning till det moderna informationssamhällets ideal.

Ett gammalt problem, som enligt Saar fortfarande väntar på sin lösning, är frågan om ett kriscentrum. Vad man i Estland riktigt avser med ett sådant är inte helt klart. Likalydande termer används i estnisk debatt såväl om en statlig krisledning (alternativt kriscentrum, kriskommission) som om instanser med de medicinska, psykologiska och sociala uppgifterna att ta hand om skadade, efterlevande osv. Kanske menas att man behöver båda slagen.

När det gäller behovet av en statlig krisledning så innehåller president Lennart Meris kommuniké klockan 0600 på katastrofdagens morgon en något förvånande passus:

Eftersom regeringens kriskommission inte arbetade under natten, har jag kallat samman en krisstab av dem som arbetade på kansliet under ledning av direktör Tarmo Mänd och justitierådet Vahur Glaase.

Man kan onekligen fråga sig om den första kommunikén om en nationell katastrof är rätt plats för att inleda en polemik kring statsledningens interna administrativa förhållanden. Men regeringen var inte sen att ta upp handskan. Två timmar senare säger man i den första regeringskommunikén:

Enligt uppgifter från den kriskommission, som leds av miljödepartementet och inrikesdepartementet, bedrivs trots mycket svåra väderförhållanden räddningsarbete på olycksplatsen av de finska och svenska räddningstjänsterna.

På samma sätt som i president Meris kommuniké har en mening om kriskommissionens arbete under morgontimmarna fått en central placering mitt i redogörelsen om olyckan. Här är det regeringen som talar om att det visst fanns en kriskommission och att den leddes av miljö- och inrikesministrarna.

Denna polemik har också, uppger Saar, uppmärksamats i den estniska debatten efter olyckan. Uppenbarligen har den samband med den personliga ledarstil som president Meri utövar och där han flera gånger prövat de konstitutionella gränserna för presidentens maktutövning.

Men man kan kanske också fundera över om inte hela dispyten bottnar i ett behov av att demonstrera handlingskraft: när man inte kan göra något annat tillsätter man ett nytt statligt organ i hopp om att detta ska kunna lösa problemet. Kanske finns här ett eko från den kommunistiska styrelsetiden med dess speciella byråkratiska strukturer.

Regeringskommissionen

Förvånande för en betraktare i väst är också tillkomsten och sammansättningen av Republikens Regeringskommission. Kommissionen tillsattes

på ett extra regeringssammanträde på torsdagsmorgonen den 28 september för att leda och samordna insatserna efter katastrofen. I denna kommission ingick företrädare för såväl en rad departement som statliga myndigheter samt statliga och privata företag. Någon naturlig rollfördelning emellan, som man kunde väntat sig i andra länder, fanns uppenbarligen inte. Regeringskommissionens första åtgärd var också att försöka reda upp vem som skulle göra vad.

Republikens Regeringskommission startade som ett improviserat ledningsorgan i ett akut krisskede och fungerade under en veckas tid tills de extra arbetsuppgifter som katastrofen medförde fördelats på olika departement och myndigheter. Detta kan kanske accepteras som en ad hoc-lösning i en akut kris av Estoniakatastrofens omfattning.

Det är däremot svårare att förstå hur detta organ genom ett regeringsbeslut en vecka senare kunde förvandlas till en samverkanskommission, som tillsammans med den internationella haverikommissionen skulle utreda olyckans orsaker. Klokt nog begärde företrädarna för de rederiintressen, som fanns företrädade i Regeringskommissionen, entledigande på grund av jäv.

En given fråga är om inte flera av de departement och myndigheter som kvarstod i kommissionen, också kunde betecknas som jäviga eftersom de skulle undersöka förhållanden, som rimligen låg inom deras eget ansvarsområde. I länder med västerländsk styrelsetradition och en klar uppdelning av den lagstiftande, verkställande, undersökande och dömande makten skulle man helt säkert ha tillsatt en helt oberoende undersökningskommission för denna uppgift. I Estland, verkar det, kom man inte ens på tanken att något kunde vara fel.

Fungerade presstjänsten?

För den som inte själv var på plats olycksdagen är det svårt att bedöma hur bra eller dåligt informationen mellan myndigheter och massmedier flöt. Visserligen anser t ex chefen för den största nyhetsbyrå (BNS) att informationen flöt bra och att man t o m fick till stånd ett "operativt" samarbete mellan myndigheter och medier, d v s myndigheterna och medierna konsulterade varandra och samverkade under den första tiden efter katastrofen för att snabbt få ut information om vart människor skulle vända sig, vädjanden om att de som visste något om vilka som var ombord skulle höra av sig osv.

Saar ger i sin sammanfattande kommentar en något annorlunda bild. Myndigheterna var t ex mer intresserade av att ge information till utländska massmedier än att betjäna de estniska, menar han. En del egendomligheter förekom: presidentens kommuniké släpptes i Finland innan den offentliggjordes i Estland, en journalist som personligen var bekant med en minister fick sitta med på Regeringskommissionens första sammanträde osv. Något samlat mönster framgår dock inte från Saars material.

I Lauristins och Vihalemms rapport (4) får myndigheternas informations-tjänst både positiva och negativa omdömen. Andremanen på BNS menar

att myndigheterna var förvånande hjälpsamma och försökte göra sitt bästa i förvirringen. I Estland är journalisterna annars vana vid att det är svårt att få tag på ansvariga personer på telefon, som är beredda att säga något. Journalisterna kritiserar dock allmänt myndigheterna för långsamhet. De flesta estniska redaktioner har tillgång till elektronisk post (genom Internet), medan myndigheterna normalt endast kan meddela sig per telefon eller fax. Medierna borde fått material per data, menar de estniska journalisterna. Var sker detta i Västerlandet? Vid uppbyggnaden av en ny informationsstruktur har medierna i Estland hoppat över ett utvecklingssteg, som ännu inte passerats i Sverige!

De estniska journalisternas kritik mot myndigheterna riktar annars mest in sig på att de var senfärdiga att reagera på utländska anklagelser, särskilt från svenska och finska fackförbund. Estniska utrikesdepartementet borde, menar många, i tid ha börjat motverka svartmålningen av Estland i utlandet.

Utan att kritiken egentligen underbyggs med exempel, anförs i Lauristins och Vihalemms sammanfattning att de estniska myndigheterna var dåligt samordnade och att de underskattade betydelsen av aktiv informationstjänst. Möjligen var det så, eller också är denna kritik av mer reflexmässigt slag - en spegling av den allmänna misstron mot myndigheter.

Råd och hjälp till en bättre informationstjänst från myndigheternas sida är ett ständigt önskemål när det svenska psykologiska försvaret resonerar med motparter i Baltikum om behov av svenskt bistånd i form av informationsutbyte och utbildningsinsatser. Från myndighetshåll kritiserar medierna för att alltid svärta ner. Uppenbarligen råder det brist på ömsesidigt förtroende i den delen av det estniska "triangelndramat".

Kulturskillnader

En tydlig kulturskillnad mellan Sverige och Estland visar sig i människornas attityd till myndigheterna. Enligt Saar vände sig omkring två procent av samtliga tillfrågade till någon offentlig myndighet med anledning av katastrofen. Av dem som hade någon släkting eller bekant ombord vände sig 6 % till någon myndighet. I Sverige är det vanligt att myndigheter blir nerringda när något oväntat inträffar.

På det här området lever sannolikt attityder från sovjettiden kvar i Estland. Som Saar säger så vet medborgare inte om att de har rätt att få information från myndigheterna medan myndigheterna har inte lärt sig att informera. Det är tydligen långt kvar till det förtroende mellan medborgare och myndigheter som är en förutsättning för ett modernt demokratiskt informations-samhälle. Att få till stånd sådana djupgående förändringar är svårare och tar mer tid att åstadkomma än t ex framsteg inom näringslivet.

En intressant kulturskillnad visar sig också i svaren på frågan hur pass hänsynsfullt man ansåg att de anhörigas reaktioner behandlades i massmedierna. I den svenska attitydundersökningen saknar endast 7 % här uppfattning vilket, som Hillve och Weibull skriver, "ger en antydning om att många människor har åsikter i denna fråga".

I den estniska undersökningen är det närmare 1/3 som saknar uppfattning. Varför så många? Saar ger den troligen mycket träffande förklaringen att esterna inte fått vana att bedöma förhållanden omkring dem i etiska termer. Samhällsomvandlingen går så snabbt att de moraliska värderingarna inte hunnit med. Folk letar allmänt efter nya livsvärden, som man kan relatera den omgivande världen till.

Vad orsakade olyckan?

Vad trodde man var orsaken till olyckan? En fördjupad diskussion finns i Lauristins och Vihalemms rapport, som även tar upp den omfattande ryktesspridningen i Estland om kollision med en rysk ubåt, arabiska terrorister, en "försvunnen" kapten m m. Även detta är ett uttryck för den misstänksamhet mot myndigheter och auktoriteter, som lever kvar från sovjettiden.

Enligt den jämförelse mellan attityder i Sverige och Estland, som görs av Hillve och Weibull, så vill man i Estland i större utsträckning än i Sverige skylla katastrofen på tekniska fel och brister, medan svenskarna i större utsträckning än esterna vill skylla på fel från befälets eller manskapets sida.

Vanliga förklaringar till olyckan i den svenska undersökningen som "språkproblem", "bristande rutiner" och "bristande kompetens hos besättningen" skulle av estländarna upplevas som kränkande. Estland är en stolt sjöfarnation med traditioner från vikingatiden. I den estniska undersökningen är förtroendet stort för besättningen. Anklagelserna från svensk och finsk sida om bristande sjömansskap upplevdes som djupt sårande av den estniska allmänheten.

Olika riskbedömning

Intressant är skillnaden i riskbedömning av olika färdmedel mellan estländare och svenskar. I intervjuundersökningarna i både Sverige och Estland användes en sjugradig skala, där 1 är säkrast ("ingen risk alls") och 7 betecknar att färdmedlet är mycket farligt ("risken för olyckor är mycket stor").

	Medelvärde i bedömningen av risker med olika färdmedel	
	Estland	Sverige
motorcykel	5,4	5,5
flyg	4,3	2,8
båt/färja	4,0	3,4
taxi	3,7	3,2
personbil	3,7	3,5
tåg	3,1	2,5
buss	3,0	2,9

Medan den svenska ordningen någorlunda torde motsvara en rangordning baserad på verklig olycksstatistik och, enligt Hillve och Weibull, stämmer relativt väl med vad som är känt från tidigare bedömningar av olyckssannolikheter (möjligen överskattas riskerna för buss något) så slås man av att det färdmedel som av svenskarna uppfattas som det näst säkraste av de sju - flyget - av estländarna rankas som det näst osäkraste. Saar menar här att resultaten bör ställas i relation till att sådana jämförande riskbedömningar aldrig tidigare gjorts i Estland och att de tillfrågade är osäkra om hela frågeställningen. Mycket talar för att han har rätt.

Det enda som brukar diskuteras man och man emellan är huruvida det är farligt att flyga eller inte. Här spelar säkert gamla sovjetiska Aeroflots olycksstatistik in. Estländarna har bl a med tanke på sovjettidens reserestriktioner - och dagens ojämna inkomstfördelning - inte heller så mycket egna erfarenheter av flyg som svenskarna.

Inte helt överraskande har man i de två länderna diametralt olika uppfattning om riskerna med de angivna färdmedlen i andra länder än respektive hemland. Riskerna med olika färdmedlen rangordnas i stort på samma sätt i in- som utland i båda undersökningarna. Men medan svenskarna tror att färdmedlen utomlands allmänt är osäkrare än i Sverige, så anser estländarna att de är säkrare i andra länder än i Estland. Vad kan förklara detta?

I Sverige har man inte specificerat "utlandet", folk kan ha tänkt på t ex Indien lika väl som på något EU-land. Estländarna har förstås allmänt tänkt på västvärlden. Eftersom den egna transportapparaten i stor utsträckning är ett arv efter sovjettiden är en jämförelse med Ryssland därför ganska poänglös.

Saars gör här den intressanta iakttagelsen att estländarna är ovana vid riskbedömningar - i varje fall medvetna och systematiska sådana. I sovjet-samhället var riskbedömning allmänt underordnad den föregivna samhällsnyttan och individen gavs mycket begränsade valmöjligheter. Sådana ideologiskt betingade snedprioriteringar ger en förklaring till hur man under kommunisttiden kunde göra jättelika satsningar i säkerhetsmässigt undermåliga tekniska system (sovjetisk kärnkraft, läckande gasledning osv) med så stora risker för förstörd miljö som följd.

En jämförelse mellan ester och icke-ester ger vid handen att icke-esternas uppfattningar verkar mindre genomtänkta, mer alarmistiska. Var femte av icke-esterna anger t ex att risken för olyckor med flyg - det utan konkurrens säkraste fortskaffningsmedlet - är mycket stor. Här spelar troligen skillnader i utbildningsnivå in, den icke-estniska befolkningsgruppen består till högre del av lågutbildade än den estniska.

Vem läser varningar?

Estländarnas ovana vid riskbedömningar kopplad till allmän misstro mot myndigheters påbud kan ligga bakom den markanta skillnaden mellan svenskar och estländare när det gäller att uppmärksamma olika säkerhetsföreskrifter, t ex skyltar om nödutgångar, räddningsutrustning.

Nästan hälften av svenskarna säger sig uppmärksamma sådana skyltar, medan en femtedel gör det ibland och 30 % sällan eller aldrig. I Estland är det endast en knapp fjärdedel av människorna som alltid eller oftast lägger märke till skyltarna, medan hela 46 % uppmärksammar dem sällan eller aldrig.

En nödvändig grund för ett ökat säkerhetstänkande är att människor är medvetna om att det finns säkerhetsproblem och att man på individplanet kan göra något åt dessa. Även på detta område finns det tydligen påtagliga brister i Estland.

Vad kan vi göra?

Styrelsen för psykologiskt försvar har sedan några år deltagit i en UD-finansierad biståndsverksamhet i de baltiska staterna med huvudsaklig inriktning på kontaktskapande mellan forskare, mellan informatörer och massmedieföreträdare men också genom kursverksamhet för militära officerare i demokratiskt ledarskap. Bl a har de estniska studierna inom detta trenationella Estonia-projektet delvis finansierats på denna väg. Vid kontakter med SPFs samarbetspartners har man från baltisk sida önskat stöd till presschefskurser och till förtroendeskapande åtgärder mellan myndigheter och medier i största allmänhet.

Saars studie bekräftar att sådana behov finns i Estland. Om man återgår till den teoretiska modell med en liksidig triangel, som SPF använt för att beskriva behovet av dubbelriktade kommunikationsvägar mellan myndigheter (sändare), medier (förmedlare) och medborgare (mottagare) för att åstadkomma ett förtroende, så kan man konstatera att förbindelserna mellan myndigheter och medborgare samt mellan myndigheter och medier inte fungerar lika väl som i de etablerade informationssamhällena i väst.

Förhållandena är sannolikt likartade i Lettland och Litauen. Samtliga dessa stater har stora materiella behov inom snart sagt alla områden i den offentliga sektorn. De psykologiska behoven - behovet att etablera ett förtroende mellan myndigheter, medier och medborgare som gått förlorat under kommunismen - torde dock inte vara mindre.

Noter

1. Saar, Andrus, Stütz, Göran & Tubin, Eino: När alla lyssnade på radio. Moskvakuppen från Estlands horisont, SPF Meddelande 133, Stockholm 1992.
2. Nordlund, Roland: Ett triangeldrama. Myndigheter, medborgare och medier i kris. SPF Meddelande 136:a, Stockholm 1994.
3. Hillve, Peter & Weibull, Lennart: Estoniakatstrofen, massmedierna och allmänheten - Resultat från en intervjuundersökning av den svenska allmänheten. SPF Rapport 168-6, Stockholm 1996.
4. Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter (red): Estonia - The Disaster in Estonian Media. SPF Rapport 168-5, Stockholm 1996.

SPFs SENASTE RAPPORTER

- 159 Sjöstedt, Gunnar: Som en saga... Lögnen som maktmedel: Sårbarhetsproblem och motåtgärder. Stockholm 1992.
- 160 Stütz, Göran: Opinion 92. Svenskarnas inställning till samhälle, omvärld och försvar hösten 1992. Stockholm 1992.
- 161 Alling-Ode, Bitte & Tubin, Eino: Falska kort? Bilden i dataåldern. Stockholm 1993.
- 162 Hadenius, Stig: Regementsdöden i medierna. Stockholm 1993.
- 163:1 Nohrstedt, Stig Arne & Tassew, Admassu: Communication and Crisis. An Inventory of Current Research. Stockholm 1993.
- 163:2 Flodin, Bertil: Myndigheters kriskommunikation. En kunskapsöversikt. Stockholm 1993.
- 163:3 Jarlbro, Gunilla: Krisinformation ur ett medborgarperspektiv. En kunskapsöversikt. Stockholm 1993.
- 163:4 Nohrstedt, Stig Arne & Nordlund, Roland: Medier i kris. En forskningsöversikt över mediernas roll vid kriser. Stockholm 1993.
- 164 Malešič, Marjan (red): The Role of Mass Media in the Serbian-Croatian Conflict. Stockholm 1993.
- 165 Stütz, Göran: Opinion 93. En opinionsundersökning hösten 1993. Stockholm 1993.
- 166 Stütz, Göran: Opinion 94. En opinionsundersökning hösten 1994. Stockholm 1994.
- 167 Stütz, Göran: Opinion 95. En opinionsundersökning hösten 1995. Stockholm 1995.

NÄR NYHETEN NÅDDE ESTLAND

I oktober 1994 genomfördes parallella intervjuer med ett tusental personer i Estland och i Sverige. De intervjuade fick bl a uppge hur och när de nåddes av beskedet om Estonias förlisning, och hur de uppfattade medierapporteringen. Frågor ställdes även om de hade anhöriga, vänner eller bekanta ombord på Estonia och hur man bedömer riskerna med att färdas med olika transportmedel.

I föreliggande studie presenteras resultaten av den analys som genomförts beträffande det estniska intervju materialet. Den estniska intervjuundersökningen genomfördes av Andrus Saar, opinionsinstitutet Saar Poll AS i Tallinn, Estland, och i bearbetning, analys och diskussion av detta material har — förutom Saar — också Göran Stütz och Eino Tubin medverkat.

Om författaren:

Andrus Saar: fil dr, opinionsinstitutet Saar Poll AS i Tallinn, Estland

Göran Stütz: fil. dr, förste forskare vid Styrelsen för psykologiskt försvar.

Eino Tubin: tidigare informationschef vid Styrelsen för psykologiskt försvar.

